

קיצור אברבנאל לפרשת תולדות

מהדורה מעוצבת של פירוש אברבנאל

עיצוב: זהבה גרליץ

בחירת הטקסטים, פיסוק וכותרות: יהודה איזנברג

אתר דעת תשע"ה

- פרק כה 2
- 2..... ואלה תולדות יצחק... ויהי רעב [כט, יט-לד]
- 2..... [ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]
- 2..... ואלה תולדות יצחק בן אברהם...וימלאו ימיה ללדת [כה, יט-כד]
- 2..... [הדמיון בין אברהם ויצחק]
- 8..... ונראה לי שהודיעה שארבע סיבות היו לה בהריונה:
- 10..... וימלאו ימיה ללדת... ויזד יעקב נזיד [כה,כד-כט]
- 15..... ויזד יעקב נזיד... ויהי רעב בארץ [כה,כט-לד]
- 15..... עתה יספר הכתוב עניין הבכורה שמכר עשו ליעקב.
- 17..... [א. מדוע רצה יעקב את הבכורה?]
- 18..... [ב. איזה נימוק העלה יעקב לקניית הבכורה?]
- פרק כו..... 20
- 20..... ויהי רעב בארץ... ויהי כי זקן יצחק [כו,א-לה]
- 20..... [ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]
- פרק כז 27
- 27..... [ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]
- 27..... ויהי כי זקן יצחק... ויאמר יעקב אל רבקה אמו [כז,א-י]
- 27..... [סוגי הברכות ומשמעם]
- 32..... [מהי תפילה ומה השפעתה?]
- 34..... ויאמר יעקב אל רבקה... ויהי כאשר כלה יצחק [כז,יא-כט]
- 39..... ויהי כאשר כלה יצחק... וישטום עשו את יעקב [כז,ל-מ]
- 42..... וישטום עשו את יעקב... סוף הסדר [כז,מא-כח,ט]

פרק כה

ואלה תולדות יצחק... ויהי רעב [כט, יט-לד]

[ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]

ואלה תולדות יצחק בן אברהם...וימלאו ימיה ללדת [כה, יט-כד]

[הדמיון בין אברהם ויצחק]

אחרי שזכר הכתוב תולדות בני קטורה אשר ילדה לאברהם, ותולדות ישמעאל בנו גם כן, בא לספר תולדות יצחק.

השאלה הא'

באומרו **אברהם הוליד את יצחק**, אחר שאמר **יצחק** והוא כפל מבואר. **רש"י** כתב מהמדרש בטעם ההכפל הזה, שהיה זיו איקונין של יצחק דומה לאברהם אביו. **יש אומרים**: שלאחר שנקרא אברהם הוליד את יצחק. לא בהיותו נקרא אברם. ועם היות כל זה אמת לא היה ראוי לכתבו במקום הזה אלא כאשר נולד. וה**ראב"ע** כתב שאברהם גידל את יצחק כמו 'יולדו על ברכי יוסף'. והיא באמת הודעה מיותרת, כי בידוע שהוא גידלו ולא תרח אביו. וה**רמב"ן** כתב שחזר הכתוב להתחיל מראש היחס. וכפי דרכו היה ראוי שיאמר הכתוב אלה תולדות אברהם, אברהם הוליד את יצחק.

תשובה לשאלה א

והנכון שמילת תולדות כולל להולדת הבנים ולמאורעות שאירעו לו. ולכן אמר **אברהם הוליד את יצחק**, להגיד שבמאורעות שקרו ואירעו ליצחק, נתדמה לאברהם באופן שהם הוכיחו כי אברהם הוליד את יצחק, להדמות ענייני האב וקורותיו לענייני הבן.

כי הנה אם **אברהם** לקח אשה ממשפחתו, **יצחק** גם כן לקח אשה ממשפחתו.

אם **אברהם** לקחה בבחרותו בן מ' שנה כמו שביארתי שם, גם **יצחק** לקחה בן ארבעים שנה.

אם **אברהם ואשתו** שניהם היו עקרים,
גם **יצחק ואשתו** היו עקרים.

אם **אברהם** הוליד ראשונה ישמעאל הרשע ואח"כ יצחק החשוב,
כן **יצחק** הוליד תחלה עשו הרשע ואח"כ הוליד יעקב איש תם.

אם **אברהם** הוליד ישמעאל פרא למוד מדבר וצודה תמיד, ויצחק יושב אהלים,
כן **יצחק** הוליד עשו יודע ציד איש שדה, ואחר כך ויעקב איש תם יושב אהלים.

אם **אברהם** אהב את ישמעאל עם כל חסרונו
כן **יצחק** אהב את עשו.

אם **אברהם** גרש מביתו את ישמעאל לא מרצונו אלא מרצון השם,
כן **יצחק** גרש את עשו מברכתו ומירושתו ברצון השם.

אם **אברהם** בנו הקטון ירש את ברכתו ויעודי ירושת ארצו,
ככה **יצחק** יעקב בנו הקטון זכה לזה עצמו.

אם **בימי אברהם** היה רעב,
ג"כ **בימי יצחק** היה רעב.

אם **אברהם** הלך אל גרר לגור שם,
כן יצחק.

אם **אברהם** הלך אליו אבימלך ופיכל שר צבאו לבקש הבטחתו.
כן **יצחק** הלך אליו אבימלך ופיכל שר צבאו לבקש בריתו ושלומו.

אם **אברהם** אמר על אשתו אחותי היא והוכיחו אבימלך על כך,
כן יצחק.

אם **אברהם** נתברך במקנה צאן ובקר,
כן היה **יצחק** גם כן.

אם **אברהם** חפר בארות,

כן יצחק.

הרי לך הדימויים האלה וזולתם שהיו ביניהם, שבעבורם אמר **אברהם הוליד את יצחק** שנתדמה אליו בקורותיו.

והרמב"ן כתב שהוא כדברי הרלב"ג, שפירש **אברהם הוליד את יצחק** שהוא היה עיקר תולדותיו.

ומה שכתבתי הוא היותר נכון.

והותרה עם מה שביארתי השאלה הא'.

השאלה הב'

ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו. והיא, למה זה נתעכב יצחק מלקחת אשה עד היותו בן ארבעים שנה, וכבר אמרו **חכמינו** ז"ל בן י"ח לחופה. כל שכן בהיות אברהם זקן ותאב לראות את זרעו, שהיה לו לזווגו בנערותו באופן שיראה את בניו קודם מותו.

אף שכבר נודה כי 'כחצים ביד גיבור כן בני הנעורים' (**רש"י** בראשית כ"ה).

וחכמינו ז"ל אמרו שנתעכב עד שתהיה רבקה בת שלוש שנים, שהיא נולדה אחר העקדה, ויצחק היה אז בן ל"ז שנים. אבל זה דרך דרש הוא, כי איך יתכן שבת ג' שנים תלך אל העין ותשקה את כל הגמלים, ועשתה את כל המעשים שסיפר הכתוב.

אבל העניין אצלם לכוונה אחרת.

תשובה לשאלה ב

וסיפר הכתוב שעם היות **שאברהם הוליד את יצחק**, והיה תאב לראות בנים לבנו, הנה יצחק לא לקח אשה עד היותו בן ארבעים שנה. והיה זה לפי שכיוון ראשונה להשלים את עצמו בשלמות האנושי קודם שיוליד בדומה לו.

כי הנה עם היות שאמרו **רז"ל** בן י"ח לחופה, לא אמרו זה אלא להודיע כי בהיותו בן י"ח שנה כבר הוא בעל כוח ראוי להוליד בנים, אבל לא אמרו שאז ייקח אדם אשה. כי הנה האשה כשייקחה אדם בבחרותו, תטה את לבבו ותכניעהו יותר מדאי. צא ולמד משמשון עם נשיו שהנה היו בעוכריו, ומשלמה כי נשיו הטו את לבבו. ולמה נבקש עוד, והנה אבינו הראשון אמר '**האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל**'.

ולכן אמר ראש החכמים בחכמתו (קהלת ז)

'ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה טוב

לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה'.

ולהיות לקיחת אשה סכנה עצומה, צריך סיוע אלוהי והתיישבות השכל ותבונה רבה להימלט ממוקשיה.

וכבר אמרו **רז"ל** שלכן אמר הכתוב **'מי האיש אשר בנה בית ומי האיש אשר נטע כרם ומי האיש אשר ארש אשה'**, לפי שראוי לאדם שראשונה יתעסק בקניין הבית ובנינו, ואחר כך בנטיעת הכרם, ובאחרונה בלקיחת האשה. הנה מפני זה נתעכב יצחק מלקחת אשה עד ארבעים שנה, כדי שיעבור תגבורת הבחורות ותכבה רתיחת דם הנערות ותאוות המשגל, ויהיה אז החומר היוצא להולדה יותר מוכן לקבל צורה שלימה. וכבר אמרו **חז"ל** שעשו עשה כזה, לקחת אשה בן ארבעים שנה, להראות עצמו כשר.

והותרה בזה השאלה הב'.

השאלה הג'

באמרו **ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא**. וזה כי מי הגיד לו שהייתה אשתו עקרה, ואולי שהוא העקר, והיה לו להתפלל על עצמו?
ואם היה ששניהם התפללו זה על זה, כדעת **חכמינו** ז"ל, למה לא אמר ויעתר **להם**. כי עם היות זכותו של יצחק עדיף, לפי שהיה צדיק בן צדיק, אין ספק שגם לרבקה מפני צדקתה, אפילו שהיתה בת רשע, היה ראוי שיעתר אליה השם.

תשובה לשאלה ג'

ואמר שלקח לו את **בת בתואל הארמי**, להגיד שלא נתעכב מלקחת אשה עד אותו זמן, מפני שלא מצא אשה בארץ כנען, אלא כדי לקחת בת בתואל. לא מפני שלמותו, אלא להיותו מארצו. והוא אומר **מפדן ארם**. וגם כן היה זה מהשגחת הש"י, לפי שהיא הייתה **אחות לבן הארמי**, והוא הוכיח השם להינצל עמו יעקב בבורחו מפני עשו אחיו, כמו שיתבאר. ולכן סבבה סיבת הסיבות שייקח יצחק את אחותו, כדי שייקח יעקב את בנותיו, כמו שיזכור אחר זה.

וזכר הכתוב שרבקה אחרי שנשאת לא נתעברה שנים רבות. ויצחק חשב שהייתה עקרה. והביאו לחשוב זה, מפני שהש"י אמר לאברהם אביו 'כי ביצחק יקרא לך זרע', וגם נאמר לו בפירוש 'אבל שרה אשתך יולדת לך בן, וקראת את שמו יצחק, והקימותי את בריתי אתו לברית עולם ולזרעו אחריו'. מכלל שהיה עתיד להיות לו זרע.

ומפני הייעודים והמאמרים האלה, גם שהיה יצחק עולה תמימה, ואיך יהיה בו מום העקרות, גזר אומר בלבו שאשתו הייתה העקרה. שאולי רוצה השם שהוא יוליד בנים מאישה אחרת, לא מרבקה. ולכן **ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו**, רוצה לומר שהתפלל ועשה ריצוי לפני השם לנוכח אשתו, שיהיו בניו ממנה, ולא מאשה אחרת.

והעיד הכתוב שהקב"ה נתרצה ליצחק ולרבקה לשניהם יחד, כי היו שניהם עקרים: אם ליצחק שתהיה לו העקרות בטבע, מסיבות אביו ואמו שהיו כן, ולכן אליו נתרצה השם

שיוליד; ואם לרבקה כי היא עקרה גם כן, ולכן אחרי תפילתו נאמר **ותהר רבקה אשתו**, כי מכוח התפילה נפקדו שניהם, הוא להוליד והיא להריון. והיה א"כ עקרות יצחק בטבע, והולידו בנים היה מפועל ההשגחה הפרטית שעליה היו היעודים לאברהם. ולשון **יעתר** הוא לשון תפילה וריצוי.

והותרה השאלה הג'.

השאלה הד'

בדברי רבקה **אם כן למה זה אנכי**. כי הנה מאמר **אם כן**, הוא תולדה מהקדמה קודמת, ואין בכתוב הזה דבר ייפול עליו לשון אם כן. ורש"י כתב, אם כן צער העיבור, למה זה אנכי מתפללת על ההריון. והראב"ע כתב, ששאלה לנשים אם יארע להם ככה, ואמרו לא. ועל זה אמרה: אם כן למה זה אנכי. והרמב"ן כתב למה זה אנכי בעולם, מוטב שאמות. אבל לכל הפירושים האלו, העיקר חסר מן הספר.

תשובה לשאלה ד

והר"ן כתב, שענין **יעתר לו ה'** ששינה טבעה והחליף מזגה והנחת כליה ותכונתם, ואחר כך קבלה ההריון בפועל, כי ההכנות צריכות בהכרח באופן מה במעשה הנסים. נמשך הרב לדעתו שרבקה הייתה העקרה, לא יצחק. ומה **שכתבתי** הוא היותר נכון.

וזכר הכתוב שהתרוצצו הבנים בקרבה. והייתה הסיבה בזה, לפי שהיו עשו ויעקב ממזג כל אחד מנוגד לחברו לגמרי. כי עשו היה **אדמוני כולו כאדרת שער**, מורה על רתיחת דמו ורוב עשן שיש בו, והיה אם כן גובר בו האדומה והשחורה. ויעקב היה הפך זה במזגו וטבעו, כי הוא היה איש לבן לא אדמוני, והיה גם כן איש חלק, קרוב לשווי בלחותיו בלתי מעלה עשן. והדברים המתנגדים בטבעם כל אחד יקומם כנגד חברו, ולכן היו מתרוצצים. כי השקט לא יוכלו להתנגדות טבעיהם.

והיה בזה זרות גדול, לפי שהתאומים תמיד יתדמו בתארים ובתכונות ובמידות לפי השתוות בריאתם ברחם ובזמן ובזרע האב והאם, וגם לפי המערכה. ואף שנודה שלא נולדו שניהם ברגע אחד, אין ספק שלא יהיה מרחק הזמן ביניהם רב, עד שינגד מערכת האחד למערכת האחר, וכל שכן להיות לידת שניהם כאחד, שמורה על היות הריון שניהם כאחד.

ועשו ויעקב בהיותם תאומים, איך יהיו מתנגדים במזגיהם וטבעיהם ומערכותיהם, וכל זה מורה שלא הייתה לידתם כפי הטבע בהחלט, אבל שחידש שם רצון אלהי לעשותה באופן ההוא המתנגד, להיות אות ומופת למה שיהיה באחרית, וכמו שכתב הר"ן.

והנה רבקה, למה שידעה מפי יצחק כי נביא הוא, מה שנענה בתפלתו, ושהשם נעתר לו כי הוא היה עקר ג"כ כמוה, אמרה: **אם כן למה זה אנכי**. רוצה לומר, אם הייתי אני לבדי עקרה, לא יהיה מהזרות התרוצצות הבנים בקרבי, מפני שינוי מזגי והתחלפות טבעי בהריון. אבל אם האמת הוא שיצחק גם כן הוא עקר, ויעתר לו, וטבעו שינה ומזגו החליף, כמו ששינה מזגי וטבעי, אם כן למה היה הרצוף בי בלבד, כי היה ראוי שיצחק ירגיש הצער בגופו המשתנה והנחלף, לא בגופי בלבד.

וזהו אמרה **אם כן למה זה אנכי**, שחוזר למה שאמר למעלה **ויעתר לו**.

והותרה בזה השאלה הד'.

השאלה ה'

בתשובת השם **שני גוים בבטנך וגו'**. כי הנה עם היות בבטנה שני עוברים, עתידים לבוא מהם שני גויים מתחלפים, לא יתחייב שבעבור זה יתרוצצו, כיון שבהיותם במעי אמם אין להם בחירה ודעת, ואין בהם החילוף ההוא. וידיעת העתידות ההם לא הייתה צריכה לעניין השאלה. וכמה מהנשים תהרינה תאומים ולא יתרוצצו.

תשובה לשאלה ה'

ואמר **ותלך לדרוש את ה'**, לפי שידעה שהיה כל זה מפאת ההשגחה, לכן דרשה מאת המשגיח עליו.

ורש"י כתב שהדרישה הזו היא לדעת מה תהיה בסופה, וכן הוא האמת.

ותפשו הרמב"ן באמרו שלא מצא דרישה מאת השם רק לתפילה.

ונראה ששכח (מלכים ב' ח') 'ויאמר המלך אל עוזיאל קח בידך מנחה ולך לקראת איש האלהים, ודרשת את ה' מאתו לאמור האחיה מחולי זה'. וכתב גם כן 'דרשו בבעל זבוב אלהי עקרון', שהדרישות האלה אינם להתפלל, כי אם לדעת העתיד.

ואמנם למי דרשה רבקה ההודאה הזאת, אחרי שהיא לא הייתה נביאה? **וחז"ל** אמרו

שהלכה לדרוש בבית מדרשו של שם ועבר, וששם אמר לה בשם ה': **שני גוים בבטנך**.

ויותר נכון לומר שהלכה אצל אברהם, שעדיין היה חי, לדרוש את ה' מאתו, ושהוא השיבה בדבר השם **שני גוים בבטנך**. רוצה לומר, שהיו שני עוברים תאומים בבטנה.

ונראה לי שהודיעה שארבע סיבות היו לה בהריונה:

הסיבה האחת

לפי שהיו שני גויים בבטנה, רוצה לומר שעם היותם בני אב אחד ואם אחת צדיקים וטובים, הנה לא היו הבנים כן, כי הם יהיו מתחלפים בטבעיהם ודתיים ואמונותיהם, כשני גויים מאומות שונות. וכאלו האחד מהם היה הודי בקצה המזרח, והאחר אשכנזי בקצה המערב. ועל זה כפי התחלפות טבעיהם וענייניהם, אמר **שני גויים בבטנך**, כי לפי שמלידה ומבטן ומהריון נבדלו, אמר ששם בבטן היו כשני גויים, ובעבור זה היו מתרוצצים, כי לא יוכלו להתחבר במקום אחד.

והסיבה השניה

היא **ושני לאומים ממעיך יפרדו**, רוצה לומר ולא תחשוב שיהיה אחד מהבנים האלה עקר כאביו וכאבי אביו, כי הם יהיו רבי הזרע והבנים, ומהם יסתעפו לאומים רבים. כי הנה **גויים** אמר כפי האיכות בחילוף טבעיהם, **ולאומים** אמר כפי הכמות מריבוי זרעם, והוא מלשון 'ובאפס לאום מתחת רזון' (משלי).

ולפי שהייתה הסיבה הראשונה שזכר מחילוף טבעיהם, אמר **שני גויים בבטנך**, כי בבטנה היו כן. אמנם בסיבה השנייה, שהיא מצד ריבויים, אמר **ממעריך יפרדו**, כי אחר שיפרדו ממנה ויהיו לאנשים יתרבה זרעם, לא בבטן. וכאלו אמר להיותם התחלות לעמים רבים ועצומים, בבטן יתרוצצו, כי קצר המצע מהשתרע, והיה קטון המקום ההוא להכיל לאומים עצומים כמוהם.

וחז"ל אמרו שהכוונה בלאומים – מלכיות, ואין לאום אלא מלכות. [ונציה 169ב; ורשה 117א]

והסיבה השלישית היא

ולאום מלאום יאמץ, רוצה לומר, כי שניהם, מלבד שיהיו מתחלפי הטבעים והדתות, ושהם עמים ואוכלוסים רבים, הנה עוד יהיו רבים זה עם זה תמיד, כי לא יסכימו זה עם זה באהבה ואחוזה כקרובים. אבל יהיו תמיד במריבה, פעם יגבר זה על זה ופעם יהיה המנצח מנוצח והגבוה ישפל, וכזה יהיה תמיד ביניהם ריב וקטטה. ולכן הם מתרוצצים עתה, רמז למה שיעשו אח"כ בארצותם לגוייהם.

והסיבה הרביעית היא

ורב יעבוד צעיר. רוצה לומר, שמלבד שאר הסיבות, עוד התחברה שמה סיבה אחרת לקטטה והריב בין שני הגויים האלה, והיא שהרב יהיה משועבד לצעיר, והוא הפך הראוי. ולכן יתעצם הרב לצאת מהשעבוד ההוא, ולהתגבר על הצעיר, כפי הדרך הטבעי. והצעיר ישתדל למשול בו כפי ההשגחה העליונה. כי הרב ימשול בכוח הגופני לפי החומר, והצעיר בכח נפשי כפי השכל. ולכן אש המריבה תוקד במ תמיד לא תכבה.

וכבר כתב הר"ן, שלכן היה עשו זרעו ראשית צרינו. וחז"ל אמרו 'אמלאה החרבה', לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים. ואמרו כשזה קם זה נופל, שחויב זה באדום ולא באומה אחרת, לפי שהיה אח עשו ליעקב, בן כבודה כמוהו, ולכן תרע עינו באחיו, ובבן אמו יתן דופי. ובראותו שיעקב בחר לו יה ואהבת עולם אהבו, וברך את ארצו, ואת עשו שנא, וישם את ארצו שממה, כמאמר הנביא, בהכרח תיפול הקנאה בעשיו ובזרעו, יען וביען הקנאה לא תמצא כי אם בין השווים, וכל שכן בין האחים שהם שווים מכל צד.

ואמנם שאר העמים, וגם בני ישמעאל ובני קטורה שהיו מבני אברהם, כבר ידעו כי ביצחק נקרא לו זרע, כי הוא היה בן הגבירה והם בני הפילגשים, ואברהם בחייו שילחם מעל יצחק בנו, ולכן לא תרע עינם בממשלת ישראל, ולא ירעו ולא ישחיתו קודש ה' אשר אהב. מה שאין כן בעשו זרעו, כי להיותם שווים באחוזה תיפול הקנאה שמה. וכל עוד שיגבה ידו על עשו יתנשא על אחיו, כי הוא הבכור ובנחלתו יתגבר, באומרו גם אנכי יורש עזר כמוך, והלא אב אחד לכולנו, כל שכן שאני הבכור ולי משפט היתרון והבכורה. וכאשר ירים יעקב יגבר על עשו זרעו כפי הטבת ההשגחה ושפע הברכה העליונה. ומזה יתחייב שמוט עשו נמשך מהתנשאות יעקב משום **ורב יעבוד צעיר** אבל מוט יעקב לא ימשך בעצם מהתנשאות עשו, כי הוא יהיה בעונו ועל צד העונש. ולזה אמר הכתוב 'ואלה המלכים אשר מלכו באדום לפני מלוך מלך לבני ישראל' (לו, לא), כי מצד שבימים ההם לא היה מלך על ישראל, ולכן מלכו אותם המלכים באדום כמו שראינו, שמיד שקם דוד למלך חרבה מלכות אדום, ושם דוד עליהם נציבים, ונמשך זה עד ימי יהורם, אשר בחטאו ולכתו בדרכי אחאב כתוב בו (מ"ב ח' כ') 'בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך'. אמנם בבית שני, הורקנוס שם אותם שומרים בירושלים, והכניסם בברית מילה. ובימי אגריפס, כאשר נלכדה ירושלים, באו גדודי אדום לעזור את יהודה. וכל זה מוכיח כי כל הימים אשר הצמיח השם קרן ישראל, נתן אדום תחתיו, לקיים מה שנאמר לצדקת **ורב יעבוד צעיר**. וגם זה היה סיבת הריצוץ והצער שלה.

האמנם בא הכתוב הזה בלשון בלתי מוכרח, שפעמים ייראה ממנו שהרב יעבוד לצעיר, ופעמים יובן ממנו שלרב יעבוד הצעיר. להודיע שכן יהיה, כי בהיות ישראל רד עם אל ועם קדושים נאמן, עשיו הרב, יעבוד לצעיר יעקב. וכאשר ישראל יפשע מקרית עז, בחטאו תרגז הארץ תחת עבד כי ימלוך.

הנה התבארה התשובה הגדולה הזאת, ושהייתה מתייחסת לשאלה הה'.

וימלאו ימיה ללדת... ויזד יעקב נזיד [כה,כד-כט]

השאלה ה'

מה ראתה החכמה האלהית שחייבה שתלד רבקה התאומים האלה נשיאים לאומותם. והנה יצחק וישמעאל היו ראשי גוייהם, אבל לא היו תאומים בבטן המלאה, כי האחד היה בן שרה והאחד בן הגר. ולמה לא היה כן עשו ויעקב, והוצרכו להתהוות יחד בבטן רבקה. ואם היה הכרח היותם תאומים, מדוע היו ברבקה ולא בשאר האמהות.

השאלה הז'

למה סיפר הכתוב תכונת גוף עשו ומראהו, באומרו שהיה **אדמוני כולו כאדרת שער**, ולא זכר תכונת גוף יעקב. והיה ראוי שיאמר **ויעקב איש חלק** או **לבן**. או כדומה לזה.

תשובה לשאלות ו-ז

זכר הכתוב שעם היות התרוצצות הבנים בקרבה גדול, והיותם שנים בבטן אחד מההריון הראשון שהיה לה, הנה בהשגחת השם לא הפילה רבקה את בניה ולא ילדה אותם לשבעה חדשים, אבל מלאו ימיה ללדת. והמילוי הוא תשעה חדשים, הזמן שהכין הטבע לתשלום הוויית העובר.

ואז בלדתה נתאמתה הנבואה שנאמרה לה, כי הנה היו תאומים בבטנה.

והנה כתב **תומים**.

וה**ראב"ע** כתב שהוא כמו תאומים, ויחסר אל"ף השורש, כמו 'אם לא שריתך לטוב' (ירמיה טו, יא).

אבל ראוי לתת טעם למה נכתבו תומים ולא תאומים.

ויראה שהיה זה להודיע שהיו שני העוברים ההם תומים ותמימים במעשיהם, זה לצדקו וזה לרשעתו, כי כל אחד היה בקצה ההפלגה. ולזה קראם **תומים** מלשון תמימות והשלמה בענייניהם.

ו**חז"ל** אמרו שבתמר נאמר **תאומים**, שהיו שניהם צדיקים, אבל שינה כאן מפני שהאחד צדיק והאחד רשע.

וסיפר הכתוב שיצא הראשון, ונראו בו סימנים שניים:

האחד שהיה **אדמוני**, וזה מורה על תגבורת האדומה בו.

והשני שהיה רב **שער כאדרת**, וזה מורה על האדים העשנים המתרבים בו.

והיה אם כן אדומי שחורי, שהם היותר רעים שבמזגים כולם בבני אדם, עד שא**רז"ל** שהאדמוני מורה על היותו שופך דמים, אולי היה מחלקו [ממזל] של מאדים.

אבל יעקב לא נראה בו סימן תגבורת ליחה ואיכות מהאיכויות, ולכן לא זכר בו אות ולא סימן כלל. והיה זה להעיר ולהגיד שעשיו היה טבעו ומזגו נוטה לרתיחת הדם וריבוי האדים, אשר זה כולו ממה שיוציאו בפעולותיו אל הכעס והאכזריות ושאר המידות המגונות, ולכן נקרא **עשיו** מלשון מעשה, כאלו הוא עשוי. כי בהיותו נולד עם רוב השער, נראה כאלו עשאו והשלימו הטבע בענייני גופו בבטן כבן כמה שנים. ולכן אמר אחר זה **ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם**, להודיע שלא היה עשו אדומי בטבעו מפאת זרע אביו שהיה חם ואדומי מאוד, כי הוא בן ששים שנה היה בלדת אותם, וכבר עברו עליו ימי נערותו ורתיחת דמו. ולכן נזכר כאן הפסוק הזה להתנצלות יצחק בהולדת עשו כפי רוע טבעו.

אמנם יעקב היה שווה המזג, בלתי נוטה לאיכות זר ומופלג, יכריחהו למעשה מהמעשים שלא לעשות מה שיגזור עליו שכלו. וכמו שארז"ל: הרשעים מסורים ביד יצרם, והצדיקים יצרם מסור בידם.

אבל זכר הכתוב שידו אוחזת בעקב עשו, והיה עם היות שניהם בשתי שיליות, יראה שנפתחו שתיהן ברגע אחד, ויצאו שני העוברים יחד אל פי הרחם לצאת. והנה הקדים עשו לצאת, ואז אחז יעקב בעקבו שמה בשעת היציאה.

היה זה אצלי לרמוז על סודות דברים חמישה:

האחד

להודיע שהיה יעקב ראוי לצאת ראשונה, כי הוא נתהווה מטיפה ראשונה כדבריהם, ולפי שקדם עשו לצאת, היה יעקב אוחז בעקבו לעכבו שלא יצא לפניו, כי הוא הבכור כפי האמת. והיה רוצה לצאת ראשונה. ובזה רמז מה שהיה אחר כך, שיעקב ייקח את בכורתו. וכבר העירו במדרש על הרמז הזה, וכמו שהביאו רש"י בפירושו.

והשני

להגיד שכן יהיה תמיד, אדום וישראל קשורים זה בזה, כשזה קם זה נופל, וכמו שזכרתי. ושמבטן אמם היו שונאים ונלחמים זה בזה.

והשלישי

להודיע שיהיה יעקב אוחז בדברים שהיה עשו דש בעקבו, כי הוא היה בוחר בדברים הגופיים, ומבזה ומואס הדברים הנפשיים. ויעקב היה אוחז בדברים הנפשיים, אותם שהיה עשו מבזה אותם ודש בעקביו, עד שמפני זה נקרא יעקב. לא עקב בלבד, כמו עשו,

כי הנה נתווסף בו אות היוד, שהיא מאותיות הקדוש ברוך הוא, ולפי שהיה דבק בו תמיד. ואולי שלזה כוונו **רז"ל** באומרם **ויקרא שמו יעקב** - הקדוש ברוך הוא קראו כן.

והרביעי

לרמז שכבר יהיו ימים רבים שיהיו יעקב וזרעו תחת רגלי עשו, גולים ומשועבדים אליו, ולרמז לזה גם כן הייתה ידו אוחזת בעקב עשו, כאילו הוא תחת רגליו.

והחמישי

לרמז שממשלת יעקב האמיתית ואחיזתו התמידית מבלי הפסק תהיה באחרית עשו. וכמו שיעד הנביא 'והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום'. ואמר 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו'. ולכן המשיל ממשלת יעקב באחיזה, ונפילת עשו בעקבו שהוא אחרית גופו וסופו, לרמז שיהיה יעקב מושל בהיות עשו בעקבו וסופו וממשלתו.

ולזה כוונו **חז"ל** באומרם בעקב עשו, סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו, עד שזה עומד ונוטלה ממנו.

והותרו עם מה שפירשתי השאלות הו' והז'.

השאלה הח'

באומרו **ידו אוחזת בעקב עשו**. כי יראה זה רחוק מאוד, קרוב לנמנע, לפי שאם היו התאומים שניהם בשליה אחת, היה זה אפשר וגם רחוק, כי הילד הרך איך יחזיק בעקב. והנביא הוכיחו על זה: בבטן עקב את אחיו.

אבל כפי הניתוח האמיתי, התאומים הם בשתי שליות, כל אחד בשליה בפני עצמה נפרדת ונבדלת מהאחרת, ואיך אם כן אחז יעקב בעקב עשו, והם לא היו במחיצה אחת?

תשובה לשאלה ח

והנה ראתה החכמה האלוהית שתהר רבקה שני תאומים, התחלפו הטבעים בזה האופן, כפי מה שאחשוב לשלוש סיבות:

האחד טבעית – [היסוד התורשתי באופיים של יעקב ועשיו]

והיא שרוב הבנים יתדמו במזגיהם ותכונותיהם למולידים אותם, או להורים הראשונים שבהם, וכמו שכתב החבר למלך הכוזר:

שיש מבני אדם שלא יתדמה לאביו כלל, אך הוא דומה לאבי אביו, כי הטבע והדמיון ההוא יהיה צפון. וכמו שנראה להרגשה, כאשר היה צפון טבע עֶבֶר [בן נוח] בבניו שלא נתדמו לו, עד שנראה באברהם בן בנו שנתדמה לו ע"כ.

והנה בהזדווג יצחק ורבקה, היו בהם שני טבעים מהורים רחוקים זה מזה תכלית המרחק: טבע אברהם יסוד המאמינים ראש היושר והכושר, וטבע לבן ובתואל עובדי עבודת אלילים רמאים אנשי דמים ומרמה. והנה לא רצה ית' שיתערבו ויורכבו שני הטבעים ההם, כי יהיה היוצא מהרכבתם אם צדיק ורשע בלבד, או בינוני - לא צדיק ולא רשע, ולא בחר ה' באלה.

ולכן רצה שיתהוו שם שני עוברים בבטן רבקה, צרופים כצרוף הכסף בכור הברזל, כדי שייפרדו סיגיו, חלק אחד מהרוע אל עבר אחר, והחלק אחר יהיה נקי מפסולת ויצלח למלאכה. ונפרד האחד יעקב לתומו שהיה מתדמה בטבעו לאביו ואבי אביו, ועשו לרשעו שנתדמה לאחי אמו ולאביה מטבע לבן ובתואל.

אבל ביעקב, בלקחו את בת לבן לא היה כן, לפי שכבר נזדכך טבעו בבטן רבקה שהיה מאותו זרע ארמי, ולא הוצרך להזדכך עוד.

ואולי שלהעיר על זה אמר הכתוב **אברהם הוליד את יצחק. ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה**. שזכר אביה ואחיה שהיו סיבת מזג עשו כמו שיזכור בפרשה.

והסיבה השנית היא השגחית מפאת האחד. [היסוד ההתפתחותי אצל יעקב]

ועניינה הוא שהנה בגוף האדם ויתר הבעלי חיים החכים הטבע בגזרת בוראו, כדי לזכך המזון המגיע לאיברים, לסדר שלושה עיכולים:

אחד באסטומכא, ששם נתבשל בכוחה הטבעי מה שיאכל לכל נפש, ויוציא המיץ ממנו וישליך את הפסולת מדרך המעיים שהוא הפרש.

והעיכול השני הוא בכבד, שיעכל עוד אותו המין שהוציא האסטומכא ויבשלהו בישול שלם, ויבדיל שם הליחה הטובה הראויה להיות מזון האברים, מהבלתי טבעית שאינה ראויה להזנה, וישלחה למשפכים ולתוצאות שייוחד להם הטבע, כטחול לשחורה וכמרה לאדומה וזולתם.

והעיכול השלישי הוא בפיות העורקים ובאיברים עצמם לכל אחד כפי טבעו. והוא עיכול יותר משובח מבלי מותר רב, כמו שיתבאר בחכמת הטבע.

וככה השגיח האל יתברך לזכך האומה הנבחרת המיוחדת לדבקות שכינתו, בשלושה מקומות ראשיים:

והיה אברהם בערך האצטומכא בעלת העיכול הראשון, שבו נתעכל ונזדכך ראשונה. והבדיל החלק הטוב שהוא יצחק הראוי להזנה, ושאר בני הפילגשים היו במדרגת הפסולת, ושלחם מעל יצחק בנו.

והיה יצחק במדרגת הכבוד, שבו נזכר עוד הזרע זיכור יותר שלם, ונבדלו בו וברבקה אשתו החלקים חלק ליחה טבעית טובה וראויה והוא יעקב, וליחה רעה בלתי טבעית מחליאה הוא עשו.

והיה יעקב בערך העיכול השלישי, שזיכר עוד את זרעו וטיהרו בשלמות גדול, ונתן לכל אחד מהאברים שהם בניו הי"ב הזרע והטבע הטוב. כי כמו שיצא מן העיכול השלישי מזון לכל האברים, אם לאברים הראשונים כפי מעלתם, ולבשר כפי עצמו, ולעצב כפי הראוי לו, ולעצם ולסחוסים לכל דבר כפי הנאות אליו. ככה השפיע השם על בני יעקב בזכותו לכל אחד כפי הראוי לו כפי מעלתו.

וכבר זכר החבר למלך הכוזר, שבראשונה היה חל השפע האלהי על יחיד אחד מיחיד הדור, הוא היה הפרי ושאר בני אדם היו בערכו כקליפות. עד שבאו בני יעקב, שחל על כולם השפע, והוא היה הקהל שזכה ראשונה לדבקות האלהי, להיות כולם נבחרים בשלמות האנושי, וראויים אליו.

וזו היא הסיבה השנית.

ואמנם הסיבה השלישית היא השגחית מפאת המשפט. [היסוד המשפטי]

וענינו שרצה הקדוש ברוך הוא לתת ליעקב ביצירתו צר ואויב כרוך בעקבו וקשור עמו, כדי שיהיה הצר הצורר ההוא עשו, שבט אפו וכלי זעמו על ישראל, ולכן הטביעו בטבע מנוגד אליו, כדי שבפשע ישראל ועונותיו, יהיה עשו נכון למועדי רגלו, ונולד עמו בבטן אחד. כי זה יהיה סיבה של איבה ולשטנה המתמדת ביניהם כמו שביארתי. ולכן לא היה דבר מזה בשאר האמהות, לפי שהיה די בשונא אחד ושבת נוגש אחד כנגד יעקב.

וכבר העירו דברי הנביאים על הסיבה הזאת, מצורף שהיה גלוי לפניו ית' שעשו זרעו יהיו רעים וחטאים, ולכן הטביעם באופן ישנאו איש את אחיו למען הרחיק את עשו מעל לגבול ישראל. ומחשבות השם עמקו לאין חקר ואנחנו לא נבין אחריתן.

והסיבה הג' הזאת כבר שער בה **הר"ן**.

הנה התבאר מה שאמרתי למה היו עשו ויעקב תאומים בבטן רבקה.

והותרה בזה השאלה הח'.

השאלה הט'

אם היה יצחק אוהב את עשו להיותו בנו בכורו, ולפי שהיה עובד אותו ומאכילו מצידו, למה זה לא הייתה רבקה אוהבת גם כן אותו, כי הסיבות שהיו ליצחק היו גם לרבקה.

תשובה לשאלה ט'

וזכר הכתוב, שכאשר גדלו הנערים, כל אחד נמשך למעשיו ולטבעו.

כי הנה עשו להיותו אדמוני רב השער, ייחס מזגו כמו שזכרתי לתגבורת האדומה והאדים השחורים, כי היה **איש יודע ציד**, כי מטבע בעלי האדומה להיותם דקי המחשבות והתחבולות, וכן היה הוא יודע ציד בנכלים ובמרמה. ומאשר היה שחוריי, היה איש שדה שונא חברת האנשים ונפרד מקיבוצם, כמשפט האנשים השחוריים ההרריים.

אמנם **יעקב היה איש תם** לא מחודד ביותר, ולא בעל ערמומיות, ולא היה איש שדה. אבל **יושב אוהלים** מתבודד בחכמה והשלמות הנפשית.

וכמו שאמרו **חז"ל**, שהיה לומד בבית מדרשו של שם ועבר, והיה תמיד בבית אברהם זקנו לשמוע בלמודים.

ואפשר לפרש **יושב אוהלים**, כמו שפירש **הראב"ע** על אוהלי המקנה, שהיה חפץ יעקב להתעסק באברהם ויצחק אבותיו במרעה צאנם ובקדם, ועל זה אמר יושב אוהלים.

והנה יצחק אהב את עשו, לפי שהיה בנו בכורו, והוא לא היה יודע מה שנאמר לרבקה **ורב יעבוד צעיר**, ולכן חשב שעשו יהיה יורש כל ברכתיו וירושת הארץ. גם שנראה לו שעשו היה אמיץ לבו בגיבורים, כפי מה שהיה מספר לו מענייני ציידו וגבורותיו עם החיות.

ואחשוב שעל זה נאמר **ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו**. שבפיו חוזר לעשו, שהיה תמיד מספר גבורת ציידו.

והמפרשים פירשו שהיה עשו מביא ציד לפיו של יצחק.

ואמרו ז"ל שהיה מרמה אותו בדברים.

ואולי כל הדברים היו אמת, וכולהו איתנהו ביה.

אבל רבקה אוהבת את יעקב, מפני שנאמר לה מפי השם שהוא יהיה עיקר הבית, ושהרב יעבוד לצעיר. ולכן הסכימה דעתה עם דעת המקום ברוך הוא, להיותה אוהבת את יעקב. לא שישנא יצחק את יעקב, ולא שתשנא רבקה את עשו, אלא שיצחק היה דעתו שעשו יהיה עיקר ביתו ויעקב טפל לו. ורבקה חשבה בהפך, שיהיה יעקב יורש הבית ויורש מעלתו, ועשו עבד לו, כמו שנאמר לה.

והותרה השאלה הט'.

ויזד יעקב נזיד... ויהי רעב בארץ [כה, כט-לד]

עתה יספר הכתוב עניין הבכורה שמכר עשו ליעקב.

השאלה הי'

באמרו **על כן קרא שמו אדום**, והיא: כי הנה עשו לא נקרא אדום מפני מה שאמר 'הלעיטני נא מן האדום האדום הזה', אלא מפני שיצא אדמוני. ואיך אם כן אמר בעבור

שקרא לנזיד עדשים האדום האדום, בהיותו מראה אמיתית לנזיד עדשים, קראו כן. והדבר שבו סיבה עצמית, לא יבוקש לו סיבה מקרית.

תשובה לשאלה י

כי בהיות שיעקב עשה נזיד אחד, אם לעצמו ואם להאכיל אביו ואמו, וקרה מקרה שבא עשו מן השדה עיף ויגע, ונראה שלא הביא בידו צידה, ולכן לא היה לו לאכול. ושאל מיעקב **הלעיטני נא מן האדום האדום הזה**, כלומר אני אין בי כוח ללעוס ולאכול מפני עייפותי, אבל אתה בידך הלעיטני והשלך תוך פי מזה הנזיד אשר עשית להשיב את נפשי. ואמרו **על כן קרא שמו אדום**, אין פירושו שמפני המאמר הזה נקרא עשו בשם אדום, כי עשו לא נקרא אדום אלא מפני מראהו, שהיה כולו אדמוני כתולעת. אבל פירש הכתוב הזה, שמפני שהיה עשו עיף, קרא הנזיד אדום, באומרו **הלעיטני נא מן האדום האדום הזה**, כי מרוב עייפותו לא היה משער מה היה הנזיד ההוא, ולא יוכל לשאול עליו. אבל קראהו בשם מראהו אדום, ובא בסג"ל כמו 'בצע אַמרתו'. 'אַשתך כגפן פוריה' (תהיל"קכח, ג).

והותרה בזה השאלה הי'.

והנה במאמר יעקב על זה **מכרה כיום את בכורתך לי**. ראוי לעשות בהיתר השאלות הנפלות עליו שני באורים: **האחד**, מה הייתה כוונת יעקב בקניין הבכורה מעשו. אם בעבור תועלת הירושה בנכסי אביו, או מפני הכבוד שיכבדוהו אחיו, או אם היה לתכלית וכוונה אחרת. **והשני**, מהו הטעם אשר נתן יעקב לעשו אחיו בשאלו שימכור את בכורתו, בהיותו מאמר מגונה מאוד כפי הנראה.

השאלה הי"א

אם היה יעקב תם וישר, איך מלאו לבו לומר לאחיו הגדול ממנו שימכור את בכורתו בנזיד עדשים? ואין ראוי לאיש ירא אלהים וסר מרע, שיתן עינו במה שאינו שלו, כל שכן שיונה אותו בדברים לקנות ממנו את בכורתו במחיר בזוי, כמו שהוא נזיד עדשים. ואם היה עשו איש סכל, היה ראוי שיעקב יהיה איש אוהב משפט ולא יונה אותו. כי עם היות שנודה שבזמן ההוא לא היה הבכור נוטל פי שנים בנכסי אביו, כי הוא דבר חידשתו התורה האלהית כדברי **הרמב"ן**, אין ספק שלבכור היה מעלת כבוד שהצעיר יכבדוהו, ולמה שאל מאחיו שימיר כבודו בלא הועיל. וגם שנאמר שלא היה המחיר נזיד עדשים אלא כסף וזהב, עדיין יקשה הסדר והגלגול שנתגלגל בו הדבר, שהיה כבוא עשו מן השדה והוא עיף, ושואל ממנו לאכול, ואז בראותו שהיה עיף ויגע ברעב ובצמא, ישאל ממנו מכרה כיום את בכורתך לי.

וכבר העיר הר"ן על הספק הזה.

השאלה הי"ב

מה הועיל ליעקב קניין הבכורה הזאת?

כי הנה אם היה קניין הבכורה לרשת פי שנים בנכסי אביהם, באמת לא נעשתה עצתו, כי הוא ברח מפני אחיו ונתגרש מביתו, ולא נזכר שירש מנכסי יצחק לא חלק בכור ולא חלק פשוט.

ואם הייתה הבכורה לעניין הטובות הנפשיות, אין חפץ לה' במרמות האלה, ואין מעצור בידו להיטיב למי שירצה, בכור או פשוט. הלא ברכ אפרים והוא הצעיר על מנשה הבכור, ואת דוד על אחיו הגדולים ממנו. ומה צורך בבכורת עשו, והנביא אמר (מלאכי א' ב') 'אהבתי אתכם אמר ה', ... הלא אח עשו ליעקב ואוהב את יעקב'. הלא תלה הדבר באהבה למי שרצה, לא בבכורה.

תשובה לשאלות יא-יב

[א. מדוע רצה יעקב את הבכורה?]

ואומר בעניין הביאור הראשון, שיעקב ועשו לא חששו על הבכורה לעניין ירושת הנכסים. כי הנה עם היות יצחק מלא ברכת ה', כמו שהעיד עליו הכתוב 'ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדול מאד ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה ויקנאו אותו פלשתים'. הנה הבנים לא היו חוששין על ירושתו.

וגם לא הייתה חמדת יעקב בבכורה מפני הכבוד שיכבדהו עשו, כאשר יכבד הצעיר לגדול, כי זה כולו הבל ורעות רוח ודמיון כוזב. ויעקב קראו אחרי זה 'אדוני' וקרא את עצמו בערכו 'עבד', כמו שאמר כה תאמרו לאדני לעשו, כה אמר עבדך יעקב.

אבל היה השתדלותו בזה כדי לירש את ברכת אברהם אשר ברכו ה', שהיא בהתייחדות ההשגחה בו ובזרעו בירושת הארץ שנמשך ממנה. כי היו שני היעודים האלה כאחד, שנאמר בפרשת מילה (בראשית י"ז ז'):

'והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריו לדורותם לברית עולם, להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו, ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו, את כל ארץ כנען לאחוזת עולם, והייתי להם לאלהים'.

וזה היה ממנו ועשרו של יצחק שירש מאברהם אביו, וזה יהיה הממון העושר והסגולה שיוריש לבניו, לא שאר הנכסים צאן ובקר ושאר הטובות והכבודות המדומות.

והנה יעקב חשב בלבו שהירושה האלהית הזאת, לא היה אפשר שיזכו בה הוא ועשו אחיו שניהם יחד, יען לא היו בעלי טבע אחד, וטבעיהם ומידותיהם היו בתכלית החילוף וההרחקה זה מזה, ושיתחייב מזה ג"כ חילוף גדול בדעותיהם ואמונותיהם. יעקב היה איש ירא את ה' במצוותיו חפץ מאוד, ולכן ראוי לירש היעודים האלהיים.

אבל עשו היה איש רע מעללים אין פחד אלהים לנגד עיניו, ולא היה מאמין בהשגחתו ולא חפץ בדבקותו, ואיך יהיה יורש הירושה האלהית כיעקב, והיה כצדיק כרשע, כעובד אלהים כאשר לא עבדו.

ומפני זה כולו היה מן ההכרח שאחד מהם בלבד ישב על כסא אברהם ויצחק ויירש את ייעודיהם הטובים. והיה נופל בלבו של יעקב ספק עצום האם יירש אותם עשו להיותו הבן הבכור ליצחק, ושעליו נאמר 'וקראת את שמו יצחק והקימותי את בריתי אתו לברית עולם ולזרעו אחריו', או אם יהיה יורש אותם היעודים יעקב מפני צדקתו ושלמותו. כי הנה היות שניהם יורשים אותם יחד לא יתכן בשום פנים לזווגם כאחד, הטמא והטהור יחדיו.

ובהיות הספק הזה אצל יעקב בעניין ירושת דבקות ההשגחה ונחלת הארץ שיעד הב"ה לאברהם, אם יירשנה עשו הבכור כבכורתו והוא איש בליעל, או יעקב לשלמותו וצדקתו, חשב מחשבות לקנות מעשו את הבכורה כדי שיתחברו בו כל היתרונות, הטבעי והשכלי יחד. רוצה לומר שלמות המידות והאמונות שהיו בו, ומעלת הבכורה אשר קנה מעשו. והיה בלבו של יעקב שלא היה בזה עלבון לעשו, כי הוא לא היה מאמין באותן היעודים, ולא חפץ באותה ירושה. וכמו שאמר **ולמה זה לי בכורה**. והיה יעקב ירא שמא מפני רשעת עשו יעביר הקדוש ברוך הוא אותה נחלה וירושה אלהית כולה לבני ישמעאל, או אל זולתו מיורשי אברהם.

וכדי שלא תאבד המתנה ההיא והירושה הקדושה מבית אביו, אמר בלבו מוטב שאזכה אני בה בקניין הבכורה מעשו ברצונו, משנפסידה שנינו, וגם לי גם לו לא תהיה.

וה**רלב"ג** כתב, שהייתה סיבת בקשת יעקב הבכורה, לפי שהיה נהוג בזמנים ההם לברך את הבכור בשעת המות ברכה נוספת, ולכן היה מקפיד יוסף שישית אביו יד ימינו על מנשה שהוא הבכור. ואין ספק אצלי שחזקה אצל יעקב המחשבה הזאת שהזכרתי מה שידע שבעת לידתו יצא ידו אוחזת בעקב עשו, שהורה ג"כ על זה כמו שביארתי. זהו הביאור הראשון בעניין הזה.

[ב. איזה נימוק העלה יעקב לקניית הבכורה?]

ואמנם הביאור השני הוא, שיעקב אמר לעשו: הנה הבן הבכור הוא עומד במקום אביו, ועליו מוטלת הנהגת הבית במקום אביו. בהיות האב חלוש וזקן ולא יוכל להנהיגו, שאז הבן הגדול הוא אשר ימלא במקומו בתיתו טרף לביתו וחוק לאחיו הקטנים כאלו הם בניו. ואתה עשו אינך עושה כן, שאתה תלך תמיד בשדה ואינך חושש בדבר מהבית, ואיך הוא כאלו מת ובטל מן העולם, ואני נער קטון וכואב, ואצטרך לעבוד את אבי בחוליו ולעשות נזיד שיאכל. ולא די לי כל הצער הזה, אלא שגם אתה תבוא מן השדה כדוב

שכול, וכדרך הזוללים תבקש ממני **הלעיטני נא מן האדום האדום הזה**, כאילו מוטל עלי להכין לפניך מה שתאכל בהיותי הצעיר, כאשר הייתי עושה אם הייתי הבכור ואתה הצעיר, שהייתי מבקש מזון להאכילך ולא היה מוטל עליך כי אם עלי.

לכן בחר לך: אם תרצה להיות בכור, עשה הנהגת הבית וצרכיו במקום אבינו, ויהיה כל העול מוטל עליך. ואם לא תרצה לקחתו, הנח לי את הבכורה, ואני אעשה את הכל ואתן לך לאכול כמו שיתן הבכור לצעיר.

וזה ענין **מכרה כיום את בכורתך לי**, רוצה לומר, כמו שהיום הזה הכל מוטל עלי, כן יהיה תמיד, ואני אשא אני אסבול עמל הבכור בהנהגת הבית, ואתה לא תחוש מזה והיית נקי מכל עמל.

ויש מפרשים: מכרה כיום, כעת הזאת, פן יקרה לך עייפות פתאום ועמך תמות בכורתך, גם לי וגם לך לא תהיה.

והנה עשו התבונן בלבו ואמר, גם אני לא בחרתי ללכת בדרכי אבותי, שתפארתם לשבת בית, ואני פרא למוד מדבר על מעונות אריות תמיד בסכנה. ואם הנחתי מעשה אבותי ואומנותם, מה בצע כי אקרא בכור להם.

כי הבכורה הזאת לא תהיה לירושת הנכסים, כי **הנה אנכי הולך למות**, וקודם שימות אבי תמיתני חיה מן החיות. וגם אם היא לענין הטובות הנפשיות, אני מאמין בהם ולא בייעודי אברהם. אם **כן למה זה לי בכורה?** רוצה לומר, באמת ליעקב שמאמין בהם וקירבת אלהים לו טוב, לו תצטרך, לא לי, שהם הבלי כזבים בעיני.

ולכן אמרו **ה"ל** שעשו כפר בתחיית המתים באותו היום, לפי שתשובתו זאת הייתה בנויה על העדר אמונה בדברי האל וייעודיו.

ולכן, כדי שלא יתחרט, כי הרשעים מלאים חרטות, כמו שזכר החכם, השיבו יעקב **השבעה לי**. רוצה לומר, השבעה לי שתמיד תאמר **כיום** הזה שאמרת בעזיבת הבכורה לי. ואז נשבע לו. והייתה שבועתו אם בחייו ואם בחיי אביו. **וימכור את בכורתו ליעקב**. והמכירה אולי שהייתה שעזב יעקב כל נכסי אביו אשר נשאר, שלא ייהנה מהם לא בחייו ולא אחרי מותו, כמו שאמר 'כי במקלי עברתי את הירדן הזה', שיורה שלא קיבל מנכסי אביו כלל. והיה זה לפי שנתן אותם לעשו בקניין הבכורה, או שקבל יעקב על עצמו הנהגת הבית כולה ובקשת צרכיו והכנתם. ולכן היה שמיד נתן לעשו לחם ונזיד עדשים, כאשר ייתן הבכור לצעיר לאכול.

והעידה התורה שלא נתחרט אותו רשע ממה שעשה, כי הנה אכל ושתה **ויבז את הבכורה**. ועם כל זה ביזה בלבו הבכורה, ולא חזר לומר מקח טעות הוא.

ואין ספק שהיה עשו בעת המכירה הזאת בן ט"ו שנים, ולא נתרעם ממנה עד שברך יצחק ליעקב, שאמר את בכורתך לקח, שהיה אז בן ששים שנה ויותר.

הנה התבאר מזה שלא ביקש יעקב את הבכורה כי אם לעניין הייעודים האלהיים, לפי שראה שעשו אינו מאמין בהם. ולכן הותר לו ללקחם ממנו, בראותו שלא חפץ בברכה, ותרחק ממנו. והועילה לו הבכורה הזאת, כי בעבורה זכה לברכת אביו, כמו שיתבאר אחר זה. ובעבורה היה שיעקב זרעו זכו בירושת הארץ, ובדבקות ההשגחה האלוהית.

והותרו בזה השאלות הי"א והי"ב.

פרק כו

ויהי רעב בארץ... ויהי כי זקן יצחק [כו,א-לה]

[ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]

השאלה הא'

באומרו **מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם**. כי מה צורך לומר כן, האם אפשר שנחשוב שהיה רעב הזה אותו שהיה בחייו, בהיות בין זה לזה כמו מאה שנים? והרמב"ן כתב כמתנבא, אולי שלא היה רעב בעולם עד שבא אברהם. ולא ידעתי מאין היה לו זה.

תשובה לשאלה א'

סיפר הכתוב שהיה רעב בארץ. ואמרו **מלבד הרעב הראשון**, עניינו שמאז ועד עתה לא היה רעב בארץ כנען. והוא אמרו **מלבד**, כאלו אמר אחרי הרעב הראשון. ואמר זה להגיד שמיום שהיה רעב בימי אברהם, עוד לא היה רעב אחר כל ימיו בארץ כנען, כי ברך השם את כל הארץ בעבורו. וכדי שלא יצטרך לרדת מצרים מפני זלעפות רעב, כמו שעשה בראשונה, וכדי שיכירו וידעו כל יושבי תבל ושוכני ארץ שבזכותו היה שובע שמחות בארץ, קרא השם לרעב מיד אחרי מות אברהם. וזהו ענין סמיכות הסיפורים והפרשיות האלה.

והותרה בזה השאלה הא'.

השאלה הב'

אם היה שיעחק, מפני הרעב, הלך אל ארץ פלשתים להתגורר שם, למה הוצרך יתברך להזהירו **אל תרד מצרימה**, כי הוא לא היה הולך שמה. ולמה אמר לו **שכון בארץ אשר אומר אליך בלשון סתום**, ומיד ביאר מה היא, באומרו **גור בארץ הזאת**.

השאלה הג'

באומרו **כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות**, וחזר לומר שנית ונתתי לזרעך את כל הארצות האל, והוא כפל מבואר.

תשובה לשאלות ב'-ג'

והנה, יצחק לבקש לחם לפי הטף הלך אל אבימלך מלך פלשתים אל גרר, אולי שהיה אוהבו מקודם, או שהיה אבימלך זה שהיה בימי אברהם, ולכך הלך להתלונן בצלו. ולפי שהיה בדעתו, אם ידביקוהו הרעב לרדת מצרים, כאשר ירד אברהם אביו, כי היה קרוב משם וקל לרדת שמה דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, הוצרך הוא יתברך להזהירו **אל תרד מצרימה**, כלומר אף על פי שאביך ירד שם, לך אין ראוי שתדד שמה כי אתה עולה תמימה, ואין ראוי שתצא חוץ, אבל תשכון **בארץ אשר אומר אליך**. ורמז לארץ כנען כי הוא נחלת ה', אבל לא פרשו לו מיד, כי לא היה צורך בו באותה שעה, והוא על דרך 'על אחד ההרים אשר אומר אליך'.

אמנם עתה, לצורך הרעב, גור בארץ הזאת, ואל תירא ואל תפחד מחוסר לחם ולא מאנשי הארץ, כי **אני אהיה עמך ואברכך**, ולא תחסר כל בה. והטעם שאני אוסר לך הירידה למצרים, ומתיר לך הגרות בארץ הזאת, הוא **כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל**, וזה יהיה כאשר אקים את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. ואם כן, בהיותך עומד בארץ הזאת, לא תהיה יוצא חוצה לארץ. ולא יקשה עליך היעוד הזה בחושבך כי בניך הם מתי מספר, ואיך יירשו את כל הארצות האלה, כי הנה אני ארבה את זרעך ככוכבי השמים, והוא הריבוי בכמות ומעלה. וגם לא יקשה זה בעיניך מפאת מלכי הארץ ושריה, שהם רבים ועצומים, כי הנה עם היות רבים הגויים האלה ממך, תדע באמת שאתן לזרעך את כל הארצות האל. ולא תחוש גם כן לשנאתם ואיבתם לזרעך, בהיות יורש את ארצם. כי הנה אף על פי שזרעך יירשו את ארצם, יתברכו בהם **כל גויי הארץ**.

ואמר לו שלא היה מייעדו בכל הטובות האלה, שכר וחלף עמידתו בגרר, וכדי שלא ירד מצרים. כי הנה כל זה כבר נגזר מימי אברהם, עקב ששמע בקול ה' וישמור משמרתו מצוותיו חוקותיו ותורותיו.

ואחשוב שאמר לו, **עקב אשר שמע אברהם בקולי**, על מה שאמר לו 'לך לך מארץ וממולדתך וגו'. ואמר **וישמור משמרתו** על הנדיבות אשר עשה עם מלך סדום, באומרו 'הרימותי ידי אם מחוט ועד שרוך נעל וגומר'. או שאמר **וישמור משמרתו** ששמר משמרת אמונתו בהיותו קורא בשם ה' ומפרסם אמונתו לעיני העמים. ואמר **מצוותי**, על המילה, ומה שציוה שיגרש את ישמעאל. ואמר **חוקותי** על העקדה שעקד את יצחק, ואחר כך עקד את האיל במקומו, שהיה אצלו כל זה חוקים וגזרת מלך. ואמר **ותורתו** על לקוחי יצחק

אשה מבית אביו, ולא מבנות כנען, ועל המתנות שנתן לבני הפילגשים וישלחם מעל יצחק בנו, שכל זה עשה כפי ההוראה והרצון האלוהי.
הנה התבארו הפסוקים האלה מבלי כפל כפי ענין הסיפור.
והותרו בו השאלות הב' וג'.

השאלה הד'

למה זה אמר יצחק על רבקה **אחותי היא**, והלא ידע מה שקרה לאברהם במקום ההוא על כדומה לזה. ומדוע שנה באיוולתו, גם כי אחרי שלא לוקחה ולא נעשה על זה נס, לא היה ראוי להזכירו.

תשובה לשאלה ד

הנה יצחק במצות השם ישב בגרר, ואנשי המקום שאלוהו על דבר אשתו, כי כבר היו מלומדים ממה שקרה לאברהם שלא לנגוע באשה נכריה אשת איש. ולכן שאלוהו אם היא אשתו. וזה ששאלו לאשתו, ולא שאלוהו על הבנים, כי אולי בני אשה אחרת הם. ויצחק לא כחש ולא הודה, אבל אמר **אחותי היא**, כי מאשר הייתה קרובה אליו ממשפחתו ומבית אביו, הותר לו לקחתו שהיא אחותו.

והנה עשה זה יצחק מפחדו שאמר **פן יהרגוני על רבקה כי טובת מראה היא**. והיה דעתו שאם יבואו ללקחה, ילך אל המלך ויודיעהו שהיא אשתו. אבל אנשי הארץ עם כל זה לא מלאם לבם לקחת את רבקה, לא להם ולא למלך, כי היו נשמרים כבר מעניין שרה ממה שקרה לה עם אבימלך.

וכאשר ארכו הימים לשבת יצחק בגרר לא יוכל לשמור ולהתעלם תמיד. כי כבר יתעלם אדם בדבר מה ימים או עשור, ולא יוכל להתעלם שנים רבות שלא יתגלה מצפונו. לכן השקיף אבימלך בעד חלון ביתו, אם במקרה ואם במתכוון, וראה את יצחק מצחק כאיש עם אשתו.

ואין ספק שלא ראה אותם עושים משגלם ושהיה משמש, כמו שפי' **רש"י**, כי איך יעשוהו כנגד החלון. אבל רואה אותם מצחקים ומהתלים, והיה לו עמה מן הקירוב והרמיזות, מה שלא יתכן שיהיה לאדם עם אחותו. ולכן הוכיח את יצחק באומרו: **אך הנה אשתך היא, ואיך אמרת אחותי היא.**

אבל יצחק כל דבר לא כיחד מן המלך, והגיד לו אמיתת הדבר, ונמשך לו ממנו כבוד גדול, שציוה לכל עמו, **הנוגע באיש הזה ואשתו מות יומת.**

ולכן נזכר כאן הסיפור הזה, להודיע שגם במה שעשה יצחק בדעתו בטעות ושלא במתכוון, קנה כבוד בגרר, לקיים מה שנאמר לו **ואהיה עמך ואברכך.**

והותרה השאלה הד'.

ואחרי שזכר הכתוב איך נתקיים מה שאמר לו השם **ואהיה עמך**, זכר איך נתקיים לו גם כן מה שאמר **ואברכך**. שיצחק מפני הרעב זרע בארץ ההיא כעובד אדמתו לשבוע לחם, **וימצא בשנה ההיא**, רוצה לומר שלא הייתה שנה טובה אלא שנת רעב, ועם כל זה מצא בתבואתו כ"כ מהברכה, שהייתה מאה פעמים יותר ממה ששיער בנפשו שיצמח לו באופן שבזה ברכו ה'.

וחז"ל שהוקשה להם מדוע מדד יצחק תבואתו, בהיות שאין הברכה שורה לא בדבר המדוד וכו', אמרו שהוכרח למדוד כדי לתת ממנו מעשר. כי כבר התחיל אברהם לתת למלכי צדק להיותו כהן לאל עליון, ויעקב אמר 'וכל אשר תיתן לי עשר אעשרנו לך'.

וכפי הפשט, מדד יצחק תבואתו, כדי לדעת ברכת ה' ואהבתו אותו. אבל אין לחשוב שבזה השפיל מעלתו וכבודו בהיותו עובד אדמה, מה שלא עשה אברהם אביו, כי הנה נתכבד יותר בזה, והוא אמרו מיד **ויגדל האיש וילך הלוך וגדל**. וגם אין לחשוב, שבעבור שנתעסק בעבודת האדמה עזב מרעה הצאן והבקר שירש מאביו, לא היה כן, כי גם מהמה לא הניח ידו. והוא אמרו **ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה**, רוצה לומר עבדים ושפחות שיעבדוהו. ובעבור זה קינאו אותו פלשתים לרוב הצלחתו בכבוד ובעבודת האדמה ובמקנה, וכל זה נכלל במה שנאמר לו **ואברכך**.

ואמנם לקיים מה שנאמר לו עוד, **כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל**, סיפר הכתוב העניין מהבארות ויציאתו מגרר, ומה שהלך אליו אבימלך לבקש אהבתו, כאלו הוא היה אדוני הארץ.

והסתכל בסיפור הזה איך יורה על זה השורש, כי הנה זכר הכתוב שעם היות שכל הבארות אשר חפרו עבדי אברהם בימיו **סתמום פלשתים וימלאום עפר**, וידמה שהיו גומות גדולות שמתקבצים שם המים להשקות העדרים, והם ברשעתם סתמו אותם, כדי שלא ייהנו מהם רועי יצחק, וילכו משם לחסרון המים. ומלבד זה אבימלך אמר ליצחק **לך מעמנו כי עצמת ממנו מאוד**, רוצה לומר שלרוב מקנהו לא היה מקום למקנה הארץ, כי גם כל העושר שהיה בארץ היה בא לידו.

הנה יצחק הלך משם, אבל לא נתרחק מן העיר, כי הנה ישב בנחל גרר סמוך לעיר. ולא כמו שכתב **רש"י** שהיה הנחל רחוק מן העיר, כי לאחר שלגרר נתייחס, נראה שהיה קרוב אליה, אבל ישב שם על כרחם. ולא עוד אלא ששב וחפר הבארות אשר חפרו בימי אברהם, כי אלה הם שסתמום. וכדי להשתרר עליהם יותר, קרא להם השמות שקרא להם אביו, להודיע שלא היו חדשים, אבל היה פותח הבארות אשר כבר סתמום בשמותם שבכח ידו היה עושה זה, וגם חפרו ומצאו באר מים חיים. וזה מורה שאחרים לא היו מים חיים, כי אם גומות כמו שפירשתי.

ואף על פי שרועי גרר רבו על אותו באר מים חיים, באומרם **לנו המים**, באומרם שמי הבאר היו באים שם מן הנחל, ולכן היה מי באר מן העיר כמו עם הנחל, הנה עם כל זה נשאר הבאר ההוא עם רועי יצחק, עם היות שהתעסקו עמו עליו. וכן חפרו באר אחרת, ועם שגם כן רבו עליו, נשאר עמו, וקראהו שטנה לשנאתם אותו. עד שכאשר חפרו הבאר השלישית לא רבו עליה, ולכן קרא שמה **רחובות**, כי אמר יצחק **הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ**. כלומר: אף על פי ששילחוני מאתם, בעל כרחם ירחיב לנו השם בארץ הזאת.

וזה טעם כל הסיפור הזה שנכתב כאן, שלא מצא בו **הרמב"ן** תועלת ולא כבוד ליצחק. ונכנס לבארו על דרך הצורך לבית קדשנו ותפארתנו.

ולדעתי יש כבוד גדול ליצחק ולכן נכתב פה.

השאלה ה'

למה זה באה הנבואה ליצחק בבואו בבאר שבע, ואמר לו שם האל ית' **אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך**, ולא נאמר לו כן פעם אחרת. ועוד, כי ממי ירא, שהוצרך להבטיחו **אל תירא**.

תשובה לשאלה ה'

ולפי שכל הדברים עשה יצחק בגודל לבב, כאלו הוא היה אדון הארץ. ולכן בבואו בבאר שבע נראה אליו השם, והבטיחו **אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא**. רוצה לומר, אני שנתתי לאברהם אביך כוח לנצח את המלכים, ואני הנותן לך כוח לעשות חיל, ולכן לא תירא מאנשי גרר ולא מעניין הבארות שעשית, כי אתך אנכי בכל אשר תעשה. והנה באה אליו הנבואה הזאת בבאר שבע, לפי ששם ציוה ה' לאברהם על העקדה, ושם שבו בבואם מהר המוריה. ומפני זה באותו מקום מקודש נראה לו האלהים. ולזה עצמו בנה שם יצחק מזבח ויקרא בשם ה', זכר למזבח שנעקד עליו, ולמה שאמר אברהם אביו 'ה' יראה אשר יאמר היום וגו'.

והותרה השאלה ה'.

השאלה הו'

בתשובת אבימלך, שאמר לו יצחק **מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם**. שהוא השיבו **ראה ראינו כי היה ה' עמך ונאמר תהי נא אלה וגו'**. והיא הנותנת, שבעבור זה לא היה ראוי לשלחו מאתם, ואם שלחוהו - מדוע שבו אליו.

תשובה לשאלה ו'

והרלב"ג כתב שבנה המזבח כדי שתתמיד לו הנבואה שמה. ולקיים מה שנאמר ליצחק בנבואה הזאת, קרה שבמקום שיצחק היה ירא מאבימלך ואנשי ארצו פן יבואו עליו ויכוהו על הקנאה והבארות, סיבב האל שהם מעצמם באו אליו מגרר אל באר שבע שהיה יושב שם, רוצה לומר אבימלך ואחוזת מרעהו, שהוא כלל השרים רעי המלך, ופיכל שר צבאו. כי לא באו אליו בחיל כבוד כיד המלך, אלא במתי מעט, כי כן ראוי למי שיבקש שלום מחברו, שלא ילך אליו בחיל וכוח כמפחידו.

והנה יצחק כאשר ראם, אמר אליהם **מדוע באתם אלי וגו' ואתם שנאתם אותי**. רוצה לומר, אם באתם לבקרני כאוהבים, זה בלתי אפשר כי אתם שנאתם אותי. ואם באתם לפי שאתם צריכים אלי בדבר מה, יקשה למה תשלחוני מאתכם, ומוטב שאהיה שם למלאת צורכיכם.

והם השיבוהו **ראה ראינו כי היה ה' עמך**. כפי דרך המפרשים היה מאמרם אנחנו חשבנוך שהיית מתעשר מטוב הארץ ומאשר לנו, ולזה שלחנוך. אבל עתה כבר **ראה ראינו כי היה ה' עמך**, ומברכתו זה שלך, ולא משלנו, ולכן **תהי נא אלה בינותינו ונכרתה ברית עמך אם תעשה עמנו רעה וגו'**.

ורז"ל אמרו ראה ראינו - ראה באברהם ראינו בך. ראה באביך שהיה בונה מזבח ומקריב קרבן, וראינו בך שאתה בונה מזבחות ואוחז מעשיו. שלא הלך אבימלך אצל יצחק עד שבנה מזבח. וכן דרשו **תהי נא אלה בינותינו**. האלה אשר הייתה בינותינו בימי אביך, תהי נא גם עתה בינינו ובינך. ודרש נכון הוא.

אבל בדרך הפשט, מאשר אמרו **בינותינו בינינו ובינך**, שהוא לשון כפל. נראה שהם אמרו ליצחק שלא שלחוהו מפני שנאה, כמו שאמר, אבל מפני שראו שהיה השם עמו, וראוי שתהיה אלה ושבועה ביניהם, וחששו שאם יעשו הדבר הזה בעיר יתפרסם הדבר מאוד, וכדי בזיון וקצף אליהם שיכנסו באלה עם איש נכרי הבא אל ארצם מפחדם ממנו. ולזה אמרו לו שילך לו מן העיר כדי שיצאו אליו, ותהיה האלה בסתר בינו ובינם, ואיש לא ידע מזה דבר.

וזהו אמרם **ונאמר תהי נא אלה בינותינו**, אבל תהיה בסתר **בינינו ובינך**, לא בתוך העיר לעיני הכל.

והותרה בזה השאלה הו'.

והייתה השבועה **אם תעשה עמנו רעה**, כי היה כל כך עוצמתו וגדולתו בעיניהם, שהיו יראים ממנו פן יקום על הארץ וימלוך בה. ולפי שיצחק היה מתרעם מהם כאשר שלחוהו מאתם, לכן אמרו לו **כאשר לא נגענוך ונשלחך בשלום**. רוצה לומר, שלא לקחנו דבר מכל אשר לך, אבל שלחנוך בשלום, וגם עשינו עמך טוב. כי אין ספק **שאתה עתה ברוך ה'**,

יותר ממה שהיית כשבאת לארצנו. וזהו מוכיח שקבלת הנאה והטבה בארץ הזאת, עם היותה מאת האלהים, ולכן אין ראוי שתעשה רעה עם הארץ אשר גרת בה ונתברכת בתוכה.

השאלה הז'

באומרו **ויקרא אותה שבעה, על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה**. כי הנה מימי אברהם נקרא כן על שם השבועה שנשבעו שם אברהם ואבימלך, ואיך יאמר שנקרא כן מפני המעשה הזה.

תשובה לשאלה ז

והנה יצחק קיבל מאתם טענתם, **ויעש להם משתה**, ונשבעו איש לרעהו. וזכר הכתוב שבאותו יום, בפניהם, באו עבדי יצחק **ויאמרו לו מצאנו מים**. ולפי שהיו בבאר שבע בשעת השבועה, קרא שם העיר באר שבע עד היום הזה.

וכתב הרמב"ן שהקרוב אצלו הוא, היות זה הבאר שכרה אברהם ונתן לאבימלך שבע כבשות הצאן לבדהן, כי סתמוהו פלשתים עם האחרים, וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו השם אשר קרא לו אביו, ועל כן שם העיר באר שבע, על שם הבאר שקראוהו כן האב והבן, כי שם נשבעו שניהם.

ולפי דעתי בכתוב הזה, שאין עניינו שעתה מחדש קראו יצחק כן, אבל יאמר **על כן** לדבר דומה לזה, והוא משבועת אבימלך ואברהם נקרא שם העיר ההיא באר שבע, רוצה לומר בימי אברהם, כי זימן הקדוש ברוך הוא שבאותו מקום שנשבעו אברהם ואבימלך, נשבעו ג"כ יצחק ואבימלך עתה.

והותרה בזה השאלה הז'.

ואמנם סמך לזה הפסוק סיפור נישואי עשו, להגיד רשעתו ורשעת נשיו. שעם היות שאבימלך ואחוזת מרעהו ופיכל שר צבאו באו ליצחק לבקש אהבתו, וכבדוהו בדבריהם ביראתם מזעמו, הנה נשי עשו לא עשו כן. כי להיותם מבנות החתי, היו **מורת רוח**, רוצה לומר כל אחת מהן הייתה מורת רוח ליצחק ולרבקה, ולא היו מתביישות ממנו ולא מרבקה כאנשי גרר ומלכה.

גם היה מרשעת עשו שלא היה מוחה בידיהן ומייסר אותן כראוי לכבוד אביו ואמו. ושיצחק לא חשש לכל זה, באהבתו את עשו. אבל חששה לו רבקה. ואולי גם זה סייעה לעשות מה שעשתה בברכות כמו שיתבאר.

ונכתב זה גם כן להודיע החילוף הנפלא שהיה בין זרע יעקב לזרע עשו. כי הם, מצד אבותיהם היו כמו שנזכר מטבעים שונים ומזגים מתחלפים תכלית החילוף, ומצד אמותיהם, היו בני עשו פושעים ומורדים, כמו שהיו אימותיהם מורת רוח. והיו בני יעקב בתכלית השלמות כאמותיהן.

פרק כז

[ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]

ויהי כי זקן יצחק... ויאמר יעקב אל רבקה אמו [כז,א-י]

[סוגי הברכות ומשמעם]

ברכה שם משותף. יאמר כפי המברך והמבורך. כי הנה יש ברכה מהבורא ית' לברואיו, ויש ברכה מהברואים אליו יתברך, ויש ברכה מהברואים קצתם לקצתם. **והברכה שהיא מהבורא לברואיו**, אין ספק שהיא השפעה ותוספת טובה בהם ובעניינם, לא תפילה ולא הודאה. אמר 'וה' ברך את אברהם בכל', שהשפיע עליו טובות הרבה. 'יברך ה' מציון'. 'ברכת ה' היא תעשיר' ודומיהם.

והברכה שהיא מהברואים אל הש"י אינה השפעה ולא הטבה, כי הם מקבלים ממנו לא משפיעים ונותנים אליו. אבל היא הודאה והילול ודרך שבח, 'ויברך דוד את ה'". 'ואהבת את ה'". 'תמיד תהילתו בפי'. 'ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה', כולם לשון הילול והודאה ושבח.

והברכה שהיא מהברואים קצתם לקצתם אינה השפעה ולא הטבה, וגם אינה הילול ושבח, אבל באמת היא הכנה למבורך בתפילה, ובקשת רחמים אליו ית', שיענהו ושישפיע עליו ברכתו. ולזה נאמר בברכת כהנים 'כה תברכו את בני ישראל אמור להם. יברך ה'". רוצה לומר שברכת כהנים לישראל היא אמירה ותפלה לה' שיברכם וישמרם. יאר פניו אליהם ויחנם, ישא ה' פניו להם וישם להם שלום. ובסופה אמר 'ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם'. רוצה לומר שהם יתפללו עליהם, כי זהו שימת השם עליהם, אבל האל יתברך הוא אשר יברך אותם בהשפעתו, לא הוא.

השאלה הא'

מה ראה יצחק לברך את עשו, והלא אברהם אביו לא ברך אותו בעת מותו, ולא ברך אדם את שת ולא נח את שם. ומי הכניס יצחק אם כן בזה הדוחק לברך את זה, וכל שכן בהיותו רשע.

תשובה לשאלה א

כיון שייעד הקדוש ברוך הוא לאברהם להתייחדות זרעו להשגחתו ולירושת הארץ הנבחרת, היה ראוי שכל אחד מהאבות במותו, ימנה תחתיו בן היורש אותן ההבטחות והייעודים, ויושב במקומו בהם. כי בזה תשתלשל האומה בסדר אלוהי ידוע ומוגבל אלוהי, ובגויים לא תתחשב. ולכן ברך יצחק לבניו ויעקב לבניו, להגיד שאותו המבורך או המתברכים הם מקבלים היעודים האלהיים ונושאים אליהם מזולתם.

ואם אברהם לא ברך יצחק, היה זה מפני שהקב"ה כבר גילה וברר שיצחק יהיה היורש את ייעודיו וברכותיו, וכמו שאמר 'כי ביצחק יקרא לך זרע'. 'ואת בריתי אקים את יצחק'. וצויה לאברהם שיגרש את ישמעאל בנו. ולכן לא הוצרך אברהם לברך את יצחק ולהניחו במקומו בברכותיו וייעודיו, יען כבר נתברר זה בדבר האלוה יתברך.

אבל יצחק שהיו לו שני בנים, עשו ויעקב, ולא פורש מפי השם מי מהם ישב על כסא אברהם, וראה אותם בתכלית החילוף: שעשו היה לו יתרון טבעי להיותו בכור פטר רחם וראשית אונו, ויעקב היה לו יתרון שכלי במידותיו ובדעותיו, הנה כאשר ראה הצדיק שהקב"ה לא פירש מי יורש ייעודיו וברכותיו, הוצרך הזקן לפרשו בברכותיו. ולכן התעורר אל הברכה מזה ההכרח.

ותלה אותו באומר: **הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי**, לפי שהיה מהראוי שקודם מותו יבאר ויגיד מי ישב על כיסאו אחריו, ובחיי לא היה ההכרח הזה כי אם אחרי מותו. ולכן חשש שמא ימות היום או למחר פתאום, ותישאר קטטה בין בניו: עשו יאמר שהוא הבכור לו משפט הנחלה האלהית הזאת, ויעקב יאמר שכמו שיצחק עם היותו קטן מישמעאל ירש את הבית, כן הוא יירשנה ולא עשו. הנה כדי לסלק הספק הזה העירוהו רעיוניו לברר זה בברכותיו.

ובמדרש נתנו טעם אחר, שאברהם פחד לברך את יצחק מפני ישמעאל, וגל על ה' דרכו, והוא ברך את יצחק אחרי מותו. ואני ליישב הדבר על פשוטו באתי.

והותרה בזה השאלה הא'.

השאלה הב'

אם הייתה כוונת יצחק ורצונו להשאיר ברכה קודם מותו, למה יברך עשו בלבד, ויניח את יעקב בלא ברכה, והלא שניהם היו בניו והיה לו לברך שניהם. כי הנה יעקב לשנים עשר שבטים שהיו לו, לכולם ברך. וכאשר רצה לברך את בני יוסף, לשניהם ברך. ומשה ברך לכל השבטים גם כן, ולמה לא יעשה כן יצחק, והטיל קנאה ואיבה בסעודת ברכתו בין שני בניו.

תשובה לשאלה ב

הנה לא ראה יצחק לברך את שני בניו יחד, עשו ויעקב, שירשו שניהם ייעודי אברהם וברכותיו בדבקות ההשגחה וירושת הארץ, לפי שראה אותם מתחלפים תכלית החילוף בטבעים, במידות ובאמונות. ולכך היה מחויב שיהיה בהם בן אחד, והבן השני יטפל לראשון ויוכלל בנחלתו.

כי הנה יעקב ברך את שני בני יוסף, לפי שעשה שניהם שבטים, והיו שניהם צדיקים וטובים. ואמנם על שאר הבנים אמר לו 'ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם'. הנה לא ברך ולא פירש כי אם הראשיים, לא הנטפלים אליהם. וכן ברך את י"ב בניו, לפי שהיו כולם ראשים באומה, וכולם היו יראי אלהים אנשי אמת. ולא ברך בניהם, שהיו לפניו אנשים גדולים, לפי שלא היה כ"כ ראויים והיו נטפלים ונגררים בתוך אחיהם. וכן משה רבנו עליו השלום לפני מותו, לא ברך אלא השבטים בשמותם להיותם ראשים ולא נקבו בשמות בניהם.

ככה יצחק רוצה לעשות בבניו כאשר עשה אברהם בבניו: שיהיה הראש, הוא עשו בנו הגדול, כי אחרי שהטבע הקדימו - לו משפט הבכורה. והיה בדעתו לברכו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ, ולהיות הוא בעל ברית לאלהים, ושכלל עשו וברכתו בהיות הוא שורש הבית, ייטפל יעקב אחיו הצעיר ממנו, ולזה לא ברכו בפני עצמו.

והותרה בזה השאלה הב'.

השאלה הג'

למה תלה עניין הברכה במותו, כמו שאמר **הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי**. כאלו היה אסור ודבר מגונה לברכו קודם אותו הזמן, והלא בכל זמן היה ראוי שיברך את בנו, ובכל יום הכהן גדול היה מברך את ישראל. הן אמת שיעקב בעת מותו ברך את בניו, ומשה גם כן ברך את ישראל לפני מותו, אבל ראוי לתת בזה טעם וסיבה מספקת.

השאלה הד'

במה שתלה ברכתו באכילת המטעמים, כאשר הרבה על זה הציווי לעשו: **שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי ציד ועשה לי מטעמים והביאה לי ואוכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות**. והנה יעקב ברך את בני יוסף, וברך גם כן את כל בניו, אבל לא תלה ברכתו במאכל אשר יאכל, ולא גם כן משה רבנו בברכו את ישראל.

תשובה לשאלה ג-ד

אך אמנם מפני שראה עשו כמורדי אור בלתי הולך בדרכי השם, רצה לסייעו ולהיכנס לקבל הברכה בתפילתו. וזהו כשישתדל בדבר מצות כבוד אביו, בהביאו לו מצידו ומאכילו

מטעמים כאשר אהב. ופרט לו הדברים ההם שזכר, כדי שבאותו זכות ומצווה רבה יהיה ראוי לברכה.

והר"ן כתב, שציוה על זה כדי לשמח לבו ונפשו, ויתבודד לפניו ולהשפיע עליו, ושזה היה ענין וצורך המתנות שהיו נותנים לנביאים. לא שייקחו שכר על נבואותיהם, **וגם נכון הוא**.

יהיה מה שיהיה, אין ספק שתעזור לזה תפילת הצדיק ובקשתו לעת מצוא, כי תפילות הצדיקים מקובלות יותר בשעת המות, להיותם יותר דבקים ביוצרים, וכמו שאמרו 'אביך צווה לפני מותו'.

והז"ל אמרו, מצווה לקיים דברי המת, ולכן היו האבות כלם מברכים בשעת מותם, כדי שתקובל יותר ברכתם.

והותרו עם זה השאלות הג' והד'.

השאלה ה'

מה ראתה רבקה להסיר את הברכה מעשו, בהיותו בנה הגדול ולו משפט הברכות. ולמה השתדלה כל ההשתדלות הזו להסיר מעשו את הברכה שהיה אביו חפץ לברכו, ומשלוח מדנים לא לעזר ולא להועיל בין אחים, כי אם בשקר וכזב והנאה רבה ולבטלה.

השאלה הו'

איך חשבה רבקה שהברכות שיתן יצחק ליעקב, בחשבו שהוא עשו, יועילו ליעקב בהיות כוונתו לברך את עשו, ולא ליעקב. והנה הכל הולך אחר הכוונה.

ורז"ל אמרו לענין נדרה אשתו וסבור שנדרה בתו, נדרה בתו וסבור שנדרה אשתו, הרי זה יחזור ויתיר, כי הדברים שנאמרו לאיש אחד בחזקת איש אחר לא יועילו כלום. ואיך אם כן חשבה הצדקת, ויעקב גם כן, שהברכות המכוונות לעשו יועילו ליעקב, שלא עלה על לבו של יצחק ליתתם לו.

תשובה לשאלות ה-ו

אין ספק שהיה לו ליצחק להתבונן במעשה עשו ורשעתו ורשעת נשיו, ושהבנים אשר תלדנה ידמו להם לרוע. והיה לו להתפלל אל האלהים יודיעהו למי יברך, אם לגדול כפי לידתו או לגדול בשלמותו. אבל האהבה מקלקלת השורה, לאהבתו את עשו חשקו נפשו בו, ולא ראה חובה במעשיו. ואולי לזה נאמר **ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות**, שעיני שכלו וכוונתו כהו בענין עשו, ולא ראה ולא התבונן במעשיו כראוי.

ובמדרש אמרו: דרש ר' חנניא בר פפא 'רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו'. כל הנפלאות והמחשבות שעשית, לא עשית אלא לטובתנו. ולמה כהו עיניו של יצחק אבינו? אלא כדי שיבוא יעקב וייטול את הברכה.

פירוש שכהו עיניו הגשמיים.

ואני אומר כי גם עיני בחינתו כהו בזה.

והנה רבקה שמעה בדבר יצחק את עשו, עם היות שיצחק העלים ממנה ולא הגיד לה. ומפני שהיא ידעה בדבר ה' שרב יעבוד צעיר, והיא בדעתה מפני זה שיעקב יהיה עיקר הבית וראשו, לא עשו, חששה שמא עשו יתברך מפי יצחק, ומכוח ברכתו יאמץ כוח כנגד יעקב ותרבה ביניהם הקטטה. ולכן לא חששה לרצון יצחק, כי אם להסכים עם האמת והיעוד שנאמר לה.

גם ראתה שנשי עשו היו רעות וחטאות, והוא לא היה מוחה בידיהן, ואיך יהיו ביניהם יורשים הדבקות האלהי והארץ הקדושה. לכן השתדלה בדבר הזה, בתקווה שכאשר תחול רוח ה' על יצחק לברך העומד בין ידיו, ישים דבר בפיו ויגידהו את אשר יעשה כפי הגזור לפניו.

ואין ספק שלא הגידה רבקה ליצחק מעולם הנבואה אשר נאמרה לה: 'ורב יעבוד צעיר', שאם לא כן איך היה עובר יצחק את פי ה' והיא לא תצלה. אולי שמצניעותה שהלכה לדרוש את ה' בלי רשותו, העלימה אותו, או שאמרה אין צריך להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול ממני. וגם עתה לא רצתה לומר לו כך הוגד לי מאת השם קודם לידתה, מפחדה אולי מאהבת יצחק את עשו לא יברך את יעקב, ויניח הכל בידי שמים. והיא רצתה שיתברך יעקב עכ"פ מפי אביו בנפש ובלב טוב. או הם סיבות מאת השם ולא נתכנו עלילות.

וכמו שכתב הרמב"ן.

והיה בזה דעתה, כמו שהוא האמת, שאין הנביא פועל נבואתו, אבל הוא כלי לבד אליה. כמראה הזכוכית שתאיר כפי השיעור שבא בה מן השמים, וכמאמר הנביא 'רוח ה' דבר בי מלתו על לשוני', רוצה לומר שגם המילות יונחו על לשונו בנבואה, ואין לו בחירה בהם כלל.

ולכן יצחק בברכותיו, לא יהיו הדברים מאתו, אלא מהש"י, והוא יסדר וישים את הדברים בפיו לברך את יעקב. ויהיה העניין בזה דומה לדברי הטבעיים, שאם הזרע הייתה כוונתו לזרוע חיטים, ובטעות לקח זרע שעורים, אין ספק כי הארץ תוציא שעורים ולא חטים. כך אין הדבר תלוי בכוונתו, כי אם בזרע הנזרע. והאדם הוא כלי בזריעה. ואין כן העניין בהתרת הנדרים שזכרתי בשאלה, לפי שהאדם בו פועל פעולתו, לא כלי באותה פעולה.

וכן יהיה יצחק בברכות ההן כלי להגעת הרצון האלוהי וגזרתו. ולכן החכימה הצדקת בתחבולה הזאת אשר עשתה, לקיים דבר השם וגזרתו אשר נודע אליה.

והותרו בזה השאלות הה' והו'.

השאלה הז'

למה רצה הש"י שיתן יצחק ליעקב הברכות בטעות ושגיאה, בחשבו שהוא עשו, ויותר טוב היה שיצווה ליצחק לגרש את עשו, וביעקב יקרא לו זרע, כמו שאמר לאברהם. ויצחק במצוותו יברך את יעקב מדעתו ובכוונה שלימה.

תשובה לשאלה ז

והנה לא רצה הקדוש ברוך הוא שיברך יצחק את יעקב על כורחו, ולגרש את עשו אשר אהב מברכתו, פן יתעצב הזקן ימים רבים ולא יוכל להינחם, ולא תחול בו הנבואה בעת הברכות, ויתבלבל יצחק, יען אין נבואה שורה מתוך עצבות. ולכן הניחו לחשוב שהיה מברך את עשו, כדי שיברך יעקב בשמחה ובטוב לבב. והשנית, שסבב זה המביא עצות מרחוק, לתת איבה בין שני האחים האלה, כדי שיהיה עשו שבט אפו ומטה זעמו של הקדוש ברוך הוא, לייסר בו את ישראל כשיחטאו. וכבר זכר זה הר"ן בדרשותיו.

והותרה בזה השאלה הז'.

[מהי תפילה ומה השפעתה?]

השאלה הח'

הוא הספק שהעיר עליו ראשונה **הראב"ע** וה**רלב"ג**, וזכרו **הר"ן** ג"כ, ועניינו:

אם הברכות בכלל הם נבואה פשוטה והגדת העתידות;

או אם תפילה ובקשת רחמים על המבורך להביא עליו מההצלחה והטוב מה שירצה הנביא.

יש לכל אחד מהצדדים ספקות עצומות:

כי אם היו נבואה פשוטה והגדת מה שיהיה, יקשה למה חרה לרבקה ולמה עשתה כל התחבולה ההיא. והנה מה שגזר השם יקום, ומי יפר, ולמה צעק עשו וחרד יצחק חרדה, כי אם היו הגדת עתידות, מה לנו שיאמר אותם ליעקב או לעשו, ומה עניין **בא אחיך במרמה ויקח ברכתך**. ואמרו **הן גביר שמתיו לך**. ואמרו **את בכורתי לקח**. כי הנה יצחק לא עשה דבר מעצמו, אבל הגיד העתיד להיות, ויעקב לא עשה בו דבר יחייב העניין ההוא.

ואם אמרנו שהברכה היא בקשת רחמים על המבורך, יקשה מאוד כי מי מנע יצחק מלהתפלל כנגד עשו, ולברך אותו בברכה אשר ברך ליעקב, וכל שכן שלדעת עשו נתנו, ולמה חרד חרדה גדולה, ותפילתו אל חקו תשוב.

סוף דבר שעניין אלו הברכות מסופק וקשה מאוד.

אמנם בהיתר השאלה הח' –

כבר חשב **הראב"ע** שהיו הברכות תפילה. ושיגוהו ספקות השאלה. והנה המובחר ממה שנאמר בזה הוא מה שאמרו, שהברכות הם דבר מורכב מתפילה ומהגדת העתידות, שהנביא יראה העתיד להיות, ויתפלל אל השם שירבה הטובה וידחה הנזק מהמתברך ההוא.

וזה באמת בלתי מספיק, לפי שיצטרך לחלק בין ברכות הצדיקים שאינם יודעים העתידות, לברכות הנביאים היודעים אותם.

והנה ברכת הכוהנים לא הייתה עם ידיעת העתיד. וגם ביצחק יקשה למה לא התפלל על עשו שיצליח יותר מיעקב, ולמה לא אמר לעשו שהיו דבריו הגדת העתידות, ושהוא לא עשה דבר בברכתו ליעקב, ועל כן אין לו לשטום אותו ולא להתרעם נגדו, כי כאשר דבר מלך שלטון.

אבל אמיתת העניין הזה הוא כפי מה שביארתי למעלה, שברכות האנשים אלו לאלו, בין שיהיו נביאים או חסידים ואנשי מעשה, אינן אלא נתינת הכנה למבורך, ותפלה לש"י שישפיע עליו מטובו. וזה לפי שהשפע העליון נשפע על המקבל בהדרגות ואמצעיים, ובתנאי שהיה המקבל מוכן אליו. וכבר לא יהיה המקבל מוכן מצד עצמו, ויכינהו המברך בתפלתו, ויהיה המברך ההוא אמצעי בהורדת השפע ההוא.

ולזה היו המברכים סומכים ידיהם על המבורכים, כדי להכניס לקבל השפע והטוב ההוא, וכאלו הנביא או הצדיק ההוא צינור להמשיך השפע על ידו, וכמו שנאמר קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו.

והנה יצחק, לפי שהכיר וידע שהיה עשו בלתי מוכן לקבל השפע האלהי כפי מעשיו, ציוהו שישתדל בעבודתו ומאכלו כדי שיהנה ממנו, ותתרצה נפשו אליו, וקודם מותו יברכהו, כלומר יתפלל עליו אל השם, ויכינהו באופן שיקבל את הטוב מאת האלהים כאשר נשבע לאברהם. וכאשר בא יעקב ועמד על רגליו, והצדיק סמך את ידו עליו, והכינהו והתפלל עליו בדבקות עצומה, ידע שכבר חל עליו השפע האלהי, ושלא נשאר בו כוח להסיר מעליו השפע שכבר נשפע. כי המברך אינו אלא כלי. ובהסתלק הכלי לא יסתלק המעשה שכבר נעשה. והוא כמו מי שעושה חלון להיכנס האור בבית אפל, שאף שיסתלק משם האומן לא יסור השמש שכבר נכנס.

ולזה חרד יצחק חרדה גדולה ואמר **מי איפה הוא וגו'**, כאומר: אין בידי להפסיק ולהסיר השפע ההוא שכבר נשפע על ידי. וזהו אמרו **ולך איפה מה אעשה בני**, רוצה לומר כבר הגיע לו על ידי כפי הכנתו כל השפע הזה, ואין כוח בידי להפסיקו ולהסירו מעליו.

ובעבור שידעה הצדקת כל זה מעניין הברכות, השתדלה שיבורך יעקב. וציוטה אותו שיעשה גם כן מעשה עבודה לאביו, ושיעשה שני שעירי עזים, וייתן לפניו לאכול באופן שהוא יתפלל עליו על אותה עבודה, וכינהו מתוך תפילתו.

והנה הוסיפה בדבריה **יברכך לפני ה'** שלא אמר יצחק, להודיעו שלא תהיה הברכה ההיא קלה בעיניו, כי להיותה סמוכה למיתתו תהיה לפני ה' ולדבקותו, ולכן יהיה כוחה רב כיד המלך. ואם יתברך עתה מלפני השם, תתקיים בו ובזרעו לעולם, ואין לעשו עמידה לפניו. כי בהיותו מוכן מעצמו, תתווסף הכנתו בכוח ברכת אביו, ויפול בו השפע, ומי ישיבנו. **והותרה השאלה הח'.**

ויאמר יעקב אל רבקה... ויהי כאשר כלה יצחק [כז,יא-כט]

השאלה הט'

אולי ימושני אבי. איך לא חשש להכרת הקול, שאי אפשר להינצל ממנו, וחשש למישוש שאולי לא ימושהו. ומה תשובת רבקה **עלי קללתך בני**, האם ייקח אדם קללת חברו כשירצה?

תשובה לשאלה ט'

הנה יעקב בצדקתו חשש מאוד מלעבור השורה הראויה בכבוד אביו. ולכן אמר לאמו: הלא ידעת שעשו אחי איש שעיר ואנכי איש חלק, ואף על פי שאבי אינו רואה, אולי ימושני בדרך מקרה, שיקרב אותי אל עצמו לנשוק לי, או לשום ידיו על פני בדרך חיבה כאשר יעשה האב לבנו, וימצאני חלק ויכירני, ויאמר כי אני מכזב בו ומלעיב כמתעתע במצותו, ויהיה זה סיבה שיקללני ולא שיברכני. רוצה לומר, כי הנה עתה, אף על פי שיברך את עשו, אחשוב שגם כן יברך אותי ברכה מה. אבל אם אעשה זה, יקללני ולא יברכני כלל.

והנה לא חשש יעקב לעניין הקול, כי אם למישוש השעירות והחלקות, לאחת משלוש סיבות:

- אם שחשב שלא יצטרך לדבר אל אביו כלל, כי אמו לא ציוטה לו שידבר דברים לאביו, אלא שישים לפניו לאכול.

- ואם שחשב שיוכל לשנות את קולו ולהדמותו לקול עשו, כי יש אנשים יעשו זה במלאכה.

- או שהיו עשו ויעקב דומים לקול. ומה שאמר **הקול קול יעקב**, אינו אלא שיהיה בלשון רכה כמו שחשב **רש"י**.

- או שחשב, כמו שכתב **הפילוסוף בספר הנפש**, שיש לחושים מוחשים ראשונים כמו השחור והלבן ומה שביניהם לראות, והקול אחד קל ואחד כבד לשמוע, והחום והקור או השעירות והחלקות למישוש, וכן לאחרים.

ובאלה המוחשים הראשונים לא ייפול הטעות בשום פנים. יש בהם מוחשים שניים, כאלו תאמר שזה הנראה או המדבר הוא פלוני והמספר והתנועה, ובהם כבר ייפול הטעות. כמו שההולך בספינה יראה את הארץ מתנועעת. ולכן לא היה הקול אצלו אות עצמי, אלא המישוש, לפי שהיה מוחש ראשון, והכרת האדם בקולו הוא מוחש שני.

ורבקה השיבתו: עלי קללתך בני.

ולי בפירושו שני פנים:

האחד שאמרה אם אביך יקלל, הנה לא תהיה קללתו אלא למי שעשה זה ממה ששמע מדבריו לעשות. ואתה לא עשית דבר ולא שמעת דבר, אני שמעתי ואני עשיתי הכל, ולכן עלי תהיה קללתך. וכדי שתנצל מקללתי עתה, **שמע בקולי ולך קח לי**, רוצה לומר עשה זאת איפה בני לעצמי, לא לאביך. ובזה לא תיכשל בקללתו. וזה טעם **ולך קח לי**.

והפן השני הוא, שרבקה ידעה שטבע יצחק ותכונתו לא היה לקלל שום דבר בדרך תפילה להביא עליו צרות רבות ורעות, אבל מה שיעשה בעת הכעס ההוא שיחרף ויגדף בדברים למי שיכעיסהו. וגם הגידופים נקראים קללה, כמו שאמר והוא קללני קללה נמרצת. הכתוב מעיד שאמר לו 'צא צא איש הדמים ואיש הבליעל' (שמו"ב טז, ז). ולכן אמרה רבקה, כשאביך יקלל אותך, לא תהיה קללתו כי אם עלי, שיאמר לך בן נעות המרדות. הלא ידעתי שאמך השוטה יעצתך בזה, ואם כן עלי תהיה הקללה שיתן לך בחרפו ובגדפו אותי, ולכן לא תחוש ממני, ושמע בקולי.

והותרה בזה השאלה הט'.

השאלה הי'

בבלבול דברי יצחק, כי הוא נסתפק ראשונה אם היה עשו אם לא, ובהיותו משער בספק ואומר **הקול קול יעקב והידים ידי עשו** ברך אותו, כמו שאמר **ויברכהו**. ואחר כך חזר לומר ולשאל לו **אתה זה בני עשו**, בהיות שכבר אמר לו **אנכי עשו בכורך**. ואחר שהריח ריח בגדיו אמר שנית **ויברכהו**.

תשובה לשאלה י

וזכר הכתוב שעשה יעקב כדבר אמו. ושהלבישתו אמו בגדי עשו שהיו עמה בבית. והנה אמר הכתוב **עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן** להגיד שעם היות עשו בנה הגדול, ורוב המולידים יחפצו בכבוד בנם הגדול, היא לא עשתה כן. כי בדעתה רצון השם וגזרתו עשתה כדי שיתברך בנה הקטן לא הגדול, ויביא את המאכל לאביו. ולפי ששאלו **מי אתה בני**, הוצרך יעקב לדבר ולהשיבו **אנכי עשו בכורך, עשיתי כאשר דברת אלי וגו'.**

ונדחק **רש"י** לפרש המילות האלה, כדי שלא יאמר ששיקר וכיזב יעקב לאביו במה שאמר לו.

ואני אחשוב, שאחרי שקנה יעקב הבכורה מעשו, והוא מכרה לו ברצונו, היה בידו לומר לאביו אנכי עשו בכורך, כי הוא היה כבר הבכור ונקרא בשמו. ואם יצחק ציוה מה שציוה לעשו, כדי לברכו מאשר הוא הבכור, היה ראוי להתקיים הכל ליעקב, ולזה לא נסתפק לומר **אנכי עשו בכורך** כי לו משפט הבכורה.

ואין ספק אצלי שיצחק נתבלבל בדבר אם היה הוא עשו או יעקב, ולכן הקשה לו ראשונה **מה זה מהרת למצוא בני**, כאלו היה חושב שלא הלך לצוד בשדה. והוא השיבו **כי הקרה ה' אלהיך לפני**, שהייתה כוונתו שהקרה לו את אמו, שהישירתו בזה. ויצחק לקח הדברים כפשוטם לעניין הציד.

עוד ביאר לו הספק יותר מגולה, באומרו **גשה נא ואמושך בני האתה זה בני עשו אם לא**. וכאשר הרגיש בחוש המישוש שהיו ידיו שעירות כדי עשו, אמר: **הקול קול יעקב והידים ידי עשו**. ולפי שהיה נבוך אם יאמין לאות הקול או לאות המשוש, לכן אמר הכתוב **ולא הכירו כי היו ידיו שעירות**. עם היות שהוא הרגיש שהיה הקול קול יעקב, הנה לא נתאמת שהיה יעקב ולא הכירו באמתות.

ואמרו עוד **ויברכהו**, אין ענינו שברך אותו בפועל, אלא שגמר בלבו לברכו. וכדי לחזק עוד בחינתו שאלו פעם אחרת **אתה זה בני עשו**, כדי שירבה בדברי תשובתו ויכירהו עוד בקולו. אבל יעקב התחכם והשיבו מלה אחת בלבד, ולא האריך בדברים, אבל אמר בלבד **אני**. ואז הזקן האמין יותר במוחש חוש המשוש, ולהיותו מוחש ראשון, ממוחש הקול שהיה מוחש שני, כמו שביארתי. ולכן שאל את המאכל ויאכל וישת.

גם אחרי המאכל, מפני הספק שהיה בלבו אמר לו **גשה נא ושקה לי בני** והיה זה כדי להריח את בגדיו בו, וישפוט גם בזה חוש הריח, וכמו שאמר **ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'**. כאומר, אם אין זה עשו באמת, הוא דומה לו בענייניו, ראה כי ריח בני זה כריח השדה, וזה יורה שברכו ה'. רוצה לומר לבני זה, ושמאת האלהים לברכו, ולכן **ויברכהו בפועל**.

והתבאר מזה כולו שיצחק היה מסתפק אם המתברך היה עשו או יעקב, ושעל הספק ברך. והוא המוכיח שלא היו הברכות ההן נתונות בטעות ושלא מדעת, כי כבר היה יצחק מסופק אם היה יעקב. אבל שהשם שם בפיו והעיר רצונו לברכו, ושמפני אותו ספק הרבה הדרישות ההם.

ועם זה הותרה השאלה ה'.

השאלה הי"א

למה זה היו כל הברכות האלו טובות גשמיות, ולא זכר בהם דבר נפשי, ולא מירושת הארץ, ולא ממה שנשבע לאברהם אביו. ובכלל השאלה הזאת למה התחיל הברכות בו"א העוטף: **ויתן לך אלהים.**

וחז"ל אמרו יתן ויחזור ויתן, שנתנו טעם לוא"ו. והנה פשט הכתוב לא יסבלהו.

תשובה לשאלה יא

ואמנם מה היו הברכות האלה, אין ראוי שהיו בלבד אותם שזכר הכתוב **ויתן לך האלהים וגו'**, אלא ייעוד הברכות היה שיהיה המתברך בעל ברית לאלהים, מיוחד להנהגת השגחתו, ושיהיה הוא יורש את הארץ נחלת ה'. וזה כולו נכלל במה שאמר **ויברכהו**. שהברכה בסתם היא ברכת אברהם, וכמו שנאמר 'ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו', ולא פירש במה ברכו, לפי שנשמך על מה שתורה שם הברכה הנאמרת בזרעו של אברהם. וכך אמר יצחק ליעקב **'ויתן לך את ברכת אברהם'**.

וכן אמרו כאן **ויברכהו**, כולל הברכות הנפשיות הנכבדות אשר נתן אלהים לאברהם, כאלו אמר **ויברכהו**, והברכה היא הידועה שבירך השם לאברהם, ושברך השם ליצחק אחרי מות אביו.

אבל בעבור שהטובות הגשמיות הן צריכות לקניין ההצלחה האמיתית, אם להיותם עוזרים בהגעת או להסרת המונעים והמטרידים אותה, כמו שכתב **הרב הגדול** בפירוש משנת פרק חלק, לכן אחרי שיצחק ברך את בנו בטובות האמיתיות, שהן ברכת אברהם, הוסיף לברכו עוד בטובות הזמניות שזכר. ולכן אמר בהם בו"א העוטף **ויתן לך האלהים וגו'**. רוצה לומר, **ועוד** יתן לך האלהים הטובות האלה שיזכור.

ואפשר לומר עוד בזה, שיצחק התחיל ברכתו בטל השמים, לרמוז על השגחתו האלהית והדבקות העליון. והוא אשר קרא **טל השמים**, על דרך אמרם ז"ל טל שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות את המתים. ובאומרו **ומשמני הארץ**, רומז לארץ ישראל, שמפני היותה ארץ זבת חלב ודבש קראה **משמני הארץ**. וברכו גם כן בברכת אברהם, שהיא שיתייחד לדבקותו והשגחתו וירושתו את הארץ הנבחרת.

והייתה ברכתו בו"א **ויתן לך**, לפי שחוזר למה שאמר **ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'**, רוצה לומר אשר ברכו ה' לבני זה כמו שפרשתי. ולכן **יתן לך האלהים** המתנות ההן האלהיות אשר נתן אלהים לאברהם, שהם **מטל השמים ומשמני הארץ**, כי להיות ההשגחה שפע עליון יורד מאת ה' מן השמים, קראה **טל השמים**. אמנם לעשו אמר 'משמני הארץ ומטל השמים', לכוונה אחרת, כמו שיתבאר. וכפי כל אחד מהדרכים האלה נתיישב זה העניין.

והותרה השאלה הי"א.

ואם נפרש השמים וכן הארץ כפשוטן, הנה ברך אותו בברכות האלה אשר יזכור **טל ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש** ושאר הדברים אשר זכר. ולפי שרצה הזקן לברכו בזה מידה כנגד מידה, על מה שעשה לו שם באכילתו. וזה כי הוא שער הדברים שהקריב לפניו, וראה שהיה בהם מים לרחוץ את ידיו קודם המאכל, וגם לתבשילו לתבשיל המטעמים, ובשר דשן ושמן, וגדיי עזים, והלחם אשר שם לפניו, והיין שהשקה אותו, והעבודה והשרות אשר עשה לו. וכנגדן ברכו.

כי בעבור המים אמר **ויתן לך האלהים מטל השמים**, רוצה לומר כל עוד שתצטרך בארץ המטר יתן לך האלהים אותו. וזכר הטל, לפי שהם מים של ברכה, כדבריהם ז"ל. **וכנגד הבשר** אמר **ומשמני הארץ**, רוצה לומר שיתן לו האל ארץ שמנה ודשנה זבת חלב ודבש.

ועל הלחם שהביא לפניו אמר **ורוב דגן**.

ותירוש אמר על היין.

ואמנם בעבור העבודה אשר עבד לפניו, אמר **יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים**. ולא די הזרים, אבל גם בערך קרוביך תהיה תמיד שר ואדון.

והמאמר הזה מורה שהיה יצחק חושש שהיה יעקב, ולכן אמר לו **הוה גביר לאחריך**, רוצה לומר אם אתה יעקב, עם היות שאתה הצעיר, תהיה אב גביר לאחריך הגדול ממש. **וישתחוו לך בני אמך**, והם לבן וכל בית בתואל. או אמר **בני אמך** על כל בני האחים, שבני הבנים הרי הם כבנים. ואם היה עשו המתברך, מה צורך שיאמר לו הוה גביר לאחריך כי בידוע שהיה בכור, כשיהיה גביר. אלא שהיה בדעתו ובלבו, ואמר איני יודע אם אתה עשו או יעקב, אבל תהיה מי שתהיה, **הוה גביר לאחריך** הקרובים אליך מצד האב, **וישתחוו לך** הקרובים מצד אמך, ומי שיערער בברכתי - ארור יהיה לעד, ומי שיקיימנה, יהיה ברוך.

וזה טעם הברכות האלה בזה האופן.

והנה נתן יצחק ברכתיו בשם **אלהים**, כמו שאמר **ויתן לך האלהים**, ולא בשם המיוחד. וכן אמר אחר כך ליעקב **ואל שדי יברך אותך וגומר ויתן לך את ברכת אברהם אשר נתן אלהים לאברהם**, להגיד שהיו ברכתיו בתנאי כפי הכנת המתברכים: ובהיותם טובים וישרים בלבותם יזכו להם, ואם לא יהיו כן לא יחולו עליהם. וגם מזה הצד לא היה אפשר שתחול ברכת אברהם ויצחק על עשו, לפי שניתנה בשם אלהים, המורה על מדת הדין. ואם היה זכאי, היה מן הדין שיקבלה. ואם לא - לא תחול עליו, כי פלס ומאזני משפט לה' בדבר הזה, ולא לפניו חנף יבוא.

ויהי כאשר כלה יצחק... וישטום עשו את יעקב [כז,ל-מ]

השאלה הי"ב

בחרדה שחרד יצחק כאלו חרה אפו על ברכו יעקב, ומיד אמר **גם ברוך יהיה** שזה יורה שברצונו ברך אותו. ומה עניין אמרו **מי איפה הוא**. מי מורה ששואל מי הוא זה ואי זה הוא. ומאמר **איפה**, יורה ששואל באי זה מקום הוא.

תשובה לשאלה י"ב

סיפר הכתוב מטוב הזדמן יעקב, שלא בא עשו בהיות יצחק אוכל סעודתו, ולא בהיותו מברך אותו. כי אילו בא אז, היה מערער ומערבב הדבר כולו. אבל בצמצום גדול, כאשר כילה יצחק ויצא יעקב מפני אביו, ועשו בא עם מטעמיו כאשר צוהו.

וחז"ל אמרו שנסתר ונחבא יעקב אחר הפתח, וכאשר פתח עשו את הדלת להיכנס שם, היה זה נכנס זה יוצא. וזהו שאמר **אך יצא יצא**.

והנה יצחק שאלו **מי אתה**, אולי שחשש שהיה עשו הראשון שכבר נתברך, ושבא יעקב אחריו שיברך אותו גם כן. וכאשר אמר לו **אני בנך בכורך עשו**, נתאמת ליצחק שבאמת אשר ברך היה יעקב, כמו שנסתפק בו. אבל מיראתו את עשו בנו שהיה רשע ובליעיל זדוני, הראה עצמו כאלו לא יסתפק בו מעולם, ולכן חרד חרדה גדולה, ולא סיפר לעשו דבר מהבחינות אשר עשה.

ואמר כמתמיה: **מי איפה הוא הצד ציד?** רוצה לומר, מי לנו פה איש ציד שצדה והביא אלי, כי אין לנו בנים יודע ציד בלתיך.

ואולי אמר **מי איפה הוא**, כלומר מי הוא ואיפה הוא, כי עתה היה כאן ועמי הוא בחדר. ואם תאמר שהיה איש ציד מחוץ, איך הביא אלי את צידו לאכול, כי זה לא יוחס כי אם לאחד מבני.

ועוד אני רואה פליאה שלישית, והוא אמרו: **ואוכל מכל**. רוצה לומר שאני זקן נפסד התאוה, ועושים לי מטעמים כדי שאם לא אוכל מזה אוכל מזה, אבל עתה אכלתי מכל המטעמים יותר מן המורגל לאכול.

ועוד בחנתי בזה פליאה רביעית, והיא שנעשה כל זה במהירות כהרף עין, הצידה ותיקון המטעמים והאכילה. והוא אמרו **בטרם תבוא**, רוצה לומר מהציד.

ומאשר כל הדברים האלה נדמנו, **ואברכהו** כאשר היה עם לבבו, ידעתי בני ידעתי שיתקיימו בו ברכותי בהכרח, כי לא לחינם נתחברו כל העניינים האלה, אלא שהיה דבר גזור מאת האלהים.

וזוהו אמרו **גם ברוך יהיה**, שאינו תפילה, כי אם היה מתפלל שיבורך יעקב היה עשו מתרעם ממנו. אבל אמר זה כשופט על הדברים אשר זכר.

והנה עשו למה שראה חרדת אביו, האמין שהיה מתחרט מהברכה אשר ברכך. אבל לא הבין דבריו, וחשב שהייתה כוונתו באומרו **גם ברוך יהיה**, שכיון שהמתברך הראשון הביא גם כן ציד, ועשה ג"כ מטעמים כמותו, והיה דינו גם כן שיתברך. שהייתה החרדה לפי שהייתה כוונת יצחק בתחילה לברך את עשו בלבד, ועכשיו בהכרח יתברכו שניהם. ולכן אמר לאביו: **ברכני גם אני אבי**. כלומר, כיוון שאנחנו שנינו עשינו את העבודה הזאת, נהיה שנינו מבורכים, אע"פ שמפני בכורתו היה ראוי להיותי יחיד בברכה.

ויצחק השיבו: **בא אחיך במרמה ויקח ברכתך**. רוצה לומר: בני, לא הבנת דברי. כי אין כוונתי להכריח שתהיו שניכם מבורכים, אלא לאמת שזה הצד ציד היה אחיך יעקב שבא במרמה לפני, וייקח את הברכה שהייתי רוצה לתת לך, והוא ירושת הארץ ודבקות ההשגחה והברכה אשר נתן אלהים לאברהם. ואם הוא כבר לקחה, איך תזכו שניכם בה?!

ועל זה אמר עשו שני מאמרים:

אחד בהתרעמו מיעקב, **הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים**. כלומר, שמו מורה עליו שהוא לשון עקיבה ומרמה, שבדבר הזה עקבני ורימה אותי פעמים, שהם שתי פעמים: שבכורתי לקח בנערותי, ועכשיו שנה לעשקני שלא לקח הבכורה אלא לזכות בברכה. וזה שאמר **ויעקבני זה פעמים**, כלומר בדבר הזה שתי פעמים.

והמאמר השני אמר כנגד אביו, וזהו **ויאמר הלא אצלת לי ברכה**. והוא כמשיב את אביו, שידע יעקב כי אי אפשר שלא יכירהו בקול או במשוש, וכיון שרצה לברכו ברכת הבכור, אי אפשר שלא אצל לו שום ברכה לתת לו בבואו.

ועל כן אמר לו יצחק: **הן גביר שמתיו לך**, רוצה לומר היעלה על לב אדם שגם שיהיה רצוני לברך את יעקב, ושהייתי גוזר שיהיה לך לגביר ואדון אם הייתי מכירו, זה בלתי אפשר. אלא חשבתי שאתה הייתי, ולכן הייתי נותן לך האדנות. אבל גם זה יורה שמאת ה' הייתה זאת, מפני שנתת לו בכורתך, כי זה לא היה יודע יצחק עד אותה שעה. כאלו אמר אם אתה נתת לו את הבכורה, מן השמים הוכיחו שיהיה לך גביר, וכל שאר קרוביו שהם בני עשו יהיו לו לעבדים. ומלבד אותה ברכה סתומה ברכת אברהם שנתתי לו, גם סמכתיו, כלומר נתתי לו לעוזרים וסומכים את ברכתו, שיהיה לו **רוב דגן ותירוש. ולך איפה מה אעשה בני**, כלומר חכם אתה ודע נא וראה מה אוכל עשוהו ואעשה לך.

השאלה הי"ג

בדברי עשו ובקשותיו. כי הוא שאל ראשונה **ברכני גם אני אבי**, ואחר כך אמר **הלא אצלת לי ברכה**. ואחר כך אמר **הברכה אחת היא לך אבי**. ואם ברך את יעקב בחשבו שהיה עשו, איך יאציל לו ברכה?

השאלה הי"ד

למה לא אמר לו יצחק בראשונה, כשאמר **ברכני גם אני אבי**, מה שהשיבו על השנית, **הן גביר שמתיו לך**, כי הוא המונע באמת שלא יברך אותו גם כן. ואמרו בשנית. ומה עניין אמרו **ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים אחרי הן גביר שמתיו**. והנה לא היו לו אחים אחרים.

תשובה לשאלות י"ג וי"ד

ואמנם תשובת עשו על זה, הברכה אחת היא לך אבי וגו' - **חשבו המפרשים** שהיא בתמיהה, כלומר וכי הברכה היא לך שלא תוכל לברך כי אם ברכה אחת לאיש אחד? **ברכני גם אני** בברכה אחרת זולת אותה שברכת אותו. **ולדעתי** הוא מאמר בניחותא: מודה אני לפניך שהברכה העיקרית שהיא ברכת אברהם, **אחת היא לך אבי**, ושאי אפשר לחלקה ליעקב, וכי היא הייתה כולה שלך, וכיון שנתת אותה בסתם ליעקב תהי לו. אבל משאר דברים שסמכת אותו, **ברכני גם אני אבי**, כי הם יקבלו הפחות והיתר, ותוכל לתת לי מבלי הסר ממנו מה שנתת לו.

ואז הזקן אמר לו, **הנה משמני הארץ יהיה מושבך**. וכפי המפרשים ברכו שתהיה ארצו שמנה ודשנה, ושיהיה גיבור חיל בחרבו, אבל לא כנגד אחיו כי אותו יעבוד, וכאשר יחטא זרע יעקב, יפרוק עלו מעל צווארו. וזהו **והיה כאשר תריד** כפירוש אונקלוס.

ואני חושב שהזקן הודיעו בזה ארבעה עתידות גדולות:

האחד

הוא **הנה משמני הארץ יהיה מושבך**. והתבונן שלא אמר יהיה ארצך, אלא יהיה מושבך, יעדו שעם היות ארצו הר שער הר שמם, כמו שאמרו הנביא (יחז' לה, טו) הנה יזכה שזרעו יתיישב בארץ שמנה וטובה, שתמיד ירד עליה טל ומטר לשובע. ונתקיים הייעוד הזה בזרעו לימים הבאים.

וכבר ביארתי זה ביאור רחב בביאורי לספר ישעיהו, בפרשה קרבו גוים לשמוע, והוכחתי ענינו מדברי **חז"ל** בכמה מקומות, ומדברי המספרים שכתבו דברי הימים לעמים.

ההודעה השנית

היא באומרו **ועל חרבך תחיה**. ייעדו שיזכה להתיישב בארץ ההיא בכוחו ובגבורת חרבו. ונכלל שאחרי שימלכו בני אדום שמה, ימשלו בכל העולם, באופן שעל חרבם ימשלו מאותה הארץ שיתיישבו בה. וגם זה נתקיים כמו שנודע מסיפורם.

וההודעה הג'

היא באומרו **ואת אחיך תעבוד**. רוצה לומר, שזרע עשו יהיה משועבד ונכנע לזרע יעקב, כי בהיות בארצם הטבעית יעבדו לזרע יעקב, ונתקיים זה כל ימי דוד ושלמה ורחבעם ואביה ואסא מלכי יהודה, שלא היה מלך באדום אלא נציבים מתחת ידי מלכי יהודה, עד שיהורם מפני חטאותיו פשע אדום מתחת ידו וימליכו עליהם מלך. וגם בימי בית שני נשתעבדו אדומיים לישראל כמו שזכרתי למעלה.

וההודעה הד'

היא אמרו **והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צווארך**. ותריד הוא כמו תמשול, ואמר כאשר תריד ותמשול באותם משמני הארץ, אז תפרוק עול יעקב מעל צווארך, כי לא תהיה שמה משועבד אליו כמו שתהיה בהר שעיר היא ארץ אדום עצמה. וגם זה נתקיים. האמנם באחרית הימים יחזרו בני אדום לשעבודם, 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו', ולכן תמצא גאולותינו דבקה עם חרבן סמאל.

והותרו השאלות הי"ג והי"ד.

וישטום עשו את יעקב... סוף הסדר [כז, מא-כח, ט]

השאלה הט"ו

באומרו **וישטום עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו**, כי היה לו לומר על אשר לקח ברכתו במרמה, לא על מה שברכו אביו. ומה ענין **ויוגד לרבקה את דברי בנה הגדול ותשלח ותקרא את יעקב בנה הקטן**, הלא ידענו שהיה עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן, ולמה זכרו כאן.

תשובה לשאלה ט"ו

סיפר הכתוב, שנשארה בלב עשו איבה גדולה ורבה משטמה על יעקב. ואמרו **על הברכה אשר ברכו אביו**, אחשוב שחוזר לעשו, וירצה על הברכה אשר ברך אביו לעשו. כי מפני שיצחק ברכו **ועל חרבך תחיה**, והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צווארך, חשב עשו כי

בחרבו ינקום ממנו ויפרוק עולו מעל צווארו. ולכן בעבור הברכה אשר ברכו אביו ממנה נתיעץ וחשב מחשבות להרוג את יעקב.

ואמר **יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי** אבל ענינו שעשו לא היה רוצה להעציב את אביו במות יעקב אחיו, ולא גם כן עד אחרי מותו. כי אולי במות יצחק יברח יעקב ולא יוכל להרגו. ולכן חשב שיקרבו ימי אבל אביו ומיתתו, ובשעת המות, בהיותו גוסס, שלא ייפרד יעקב משם, ויהיו כלם מבולבלים במיתתו, אז יהיה לו זמן מוכן להרגו. וזהו **יקרבו ימי אבל אבי**. ולא אמר יבואו, כי היה דעתו לעשותו באותה שעה שאדם לא ייתן את לבו.

ויש אומרים: יקרבו ימי אבל אבי, שלא אמרו על מיתת אביו, אלא שעכ"פ ראוי שיקרבו ימי אבלו שיתאבל על בנו יעקב, כי הוא יהרגהו, ואז יתאבל עליו אביו.

ועם היות שהוא היה נוקם ונוטר בלבו, אין ספק שגילה לבו לאחד מאוהביו, כדברי **הראב"ע** על **ויגד לרבקה**.

ואמר הכתוב בזה **בנה הגדול ויעקב בנה הקטן**, לגנאי עניין עשו, שעם היותו בנה הגדול היה חפץ שיקרבו ימי אבל אביו כדי להרוג את יעקב, עם היותו אחיו הקטן שהיה לו לנחמו ולרחם עליו במיתת אביו.

והותרה בזה השאלה הט"ו.

השאלה הט"ז

בדברי רבקה **עד אשר תשוב חמת אחיך**, וחזר לומר עוד **עד שוב אף אחיך ממך**, שהוא כפל מבואר. ומה עניין **ושכח את אשר עשית לו**, והלא היא הייתה סיבת המעשה, ואין ייחסה האשם אליו.

ויקשה עם זה אומרה **למה אשכל גם שניכם יום אחד**, כי אם יהרוג עשו ליעקב, מי יהרוג עשו, ואיך תשכל משניהם.

תשובה לשאלה ט"ז

ולזה אמרה רבקה ליעקב **הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך**. רוצה לומר התנחומים וההבראה שעשו אחיך מכין לך על מיתת אביך, היא להרגך. וזה **מתנחם לך**. או יהיה פירושו, הנה עשו אחיך מסביר לך פנים כאלו כבר התנחם מהברכות, אבל אין זה אלא כדי להרגך, ושלא תישמר ממנו ותבטח בו, ושלכן יברח משם וילך בית לבן אחיה. שלכן היה בחור וגיבור חיל, ויהיה לו למחסה ולמסתור ויצילהו מעשו, אף שילך שמה אחריו.

ולפי שעשו, בעבור שידע איך נעשה העניין כולו היה לו חימה שפוכה עם אמו ועם יעקב אחיו, ולכן אמרה הצדקת **עד אשר תשוב חמת אחיך**, רומזת לחימה שהיה לו עמה על עניינה. ולא זו בלבד תמתין, אלא גם כן **עד שוב אף אחיך ממך**.

או אמרה עד אשר תשוב חמת אחיך על הברכות, ועד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו בעניין הבכורה.

ולפי שיעקב היה אמיץ לבו בגיבורים, כמו שנראה מגלילת האבן שהיו מתקבצים כל הרועים לגוללה, והיה אומר אם יבוא עשו אהרוג אותו, הוצרכה אמו לומר לו **למה אשכול גם שניכם יום אחד**. רוצה לומר שאם תמיתהו, יהרגוך בניו.

והותרה השאלה הט"ז.

השאלה הי"ז

אם היה הפחד כולו מעשו, שמא יהרוג את יעקב, איך לא אמרה רבקה אמיתת הדבר ליצחק, והשיאתו לדבר אחר, באמרה **אם לוקח יעקב אשה מבנות חת וגו' למה לי חיים**. ויצחק בעבור זה שלחו, לא בעבור משטמת אחיו. והנה יעקב בפחד המות היה, לא בנישואין.

השאלה הי"ח

אם רבקה צייתה קום ברח לך אל לבן אחי חרנה, למה שינה יצחק קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אחי אמך. ובפועל נאמר וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי כדברי אמו. ומה עניין אמרו אחי רבקה אם יעקב ועשו, הלא ידענו כל זה.

תשובה לשאלות י"ז-י"ח

והנה רבקה לא רצתה לגלות ליצחק אמיתת הדבר ממשטמת עשו והיותו מתנחם להרוג את יעקב, מפחדה שיצחק נגדה ויתרעם ממנה שהיא סבבה כל הרעה הזאת, ובשלה הצער הגדול הזה, בשלחה מדנים בין אחים. אבל שינתה מפני השלום, ואמרה לו עניין הנישואין, שלא ייקח יעקב מבנות כנען. ויצחק בחשבו שהיה הדבר כן, קרא ליעקב וציוהו שלא ייקח אשה מבנות הכנעני, ושילך ביתה בתואל אבי אמו. והנה הדריכו ללכת אל בתואל, לפי שהיה זקן, ובעצתו ייקח אשה הראויה לפי כבודו.

אמנם רבקה שהייתה כונתה בהליכת יעקב כדי לברוח ממשטמת עשו, צוותהו שילך אל לבן שהיה בחור וגיבור, לא אל בתואל ואל אביה שהיה זקן. וכן עשה בפועל.

ולפי שיעקב לא היה בידו נכסים וממון ולא חברת אנשים ללוותו בדרך, ולכן ברכו אביו ברכות מתייחסות לעניינו, באומרו **ואל שדי יברך אותך**, וזה בעניין הנכסים. **ויפרך וירבך**, וזה בעניין הבנים. וחזר לקיים לו אז באותה שעה הברכה אשר נתן לו, באומרו **ויתן לך**

את ברכת אברהם וגו' לרשתך את ארץ מגוריך אשר נתן אלהים לאברהם.

וכדי שלא יחשוב שברח יעקב מפני עשו שדה ארם, אמר הכתוב שהלך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי, כי להיותו בחור הלך אליו במצות אמו, וגם מפני שהוא ישים שלום

ביניהם, להיותו אחי אמו **אם יעקב ועשו**. כי מפני זה היה לבן שווה הקורבה לשניהם. ואם היה הולך כבורח, היה הולך למקום אחר שלא היה לעשו בו יד ושם.
והותרה בזה השאלה הי"ז והי"ח.

השאלה הי"ט

בייתור הפסוקים והיותם בלתי גזרה, שאמר הכתוב **וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב**, וחזר לומר **בברכו אותו**, וחזר לומר **וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם**. וכבר אמר כל זה.

השאלה הכ'

באומרו **וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו**, כי זה כבר נכלל במה שאמר למעלה **וירא עשו כי ברך וגו'**. ועוד, כי למה לא אמר **בעיני אמו**, בהיותה היותר מקפדת בזה, כמו שאמרו **בעיני אביו**.

תשובה לשאלות י"ט-כ

וזכר הכתוב שלא הרגיש עשו בהליכת יעקב שהיה כבורח ממנו, אבל חשב שהלך לקחת אשה. וזהו **וירא עשו וגו'**.

והנה ענין הפסוקים, ולמה זכר הברכה שתי פעמים, הוא שעשו ראה כי ברך יצחק את יעקב, רוצה לומר כשהביא לו המטעמים כמו שנזכר למעלה, ושעתה בהיותו מבורך כן לפניו שלח אותו פדנה ארם לקחת לו אשה משם, ושהיה זה בברכתו אותו עתה בעת הליכתו פעם אחרת, בצוותו אותו **לא תקח אשה מבנות כנען**. וראה גם כן ששמע יעקב אל אביו ואל אמו והלך שם לקיים מצוותם, כי גם זה מכלל **וירא עשו**, ואינו סיפור המאורע כי אם מה שראה עשו. וראה עוד עם זה, שעשו כפי הדין, לפי שראה שהיו רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. ולא זכר אמו, לפי שאינו חושש לאמו, בעבור מה שעשתה נגדו לברך יצחק את יעקב. ובראות עשו כל הדברים האלה, חשב בלבו שבעבור נשיו הפסיד ברכותיו, ואמו הייתה בעוכריו, וגם אביו. ולכן הלך אל ישמעאל, לפי שהיה בן אברהם, ולקח את מחלת בתו לאשה.

וגם בזה שיכל ידיו, לפי שאם היו רעות בנות כנען, ובעבורם הפסיד את ברכותיו, היה לו לעזוב אותם. והוא לא עשה כן, אבל לקח את מחלת בת ישמעאל לאשה **על נשיו**, והוסיף בנשים ולא גרע ברוע.

והותרו עם מה שפירשתי בזה השאלות הי"ט והכ' האחרונות.

ובזה נשלם פירוש הסדר הזה
והתהילה לאל אמן.